

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Ὁρθοδοξία καὶ Οἰκουμένη – Χαριστήριος τόμος πρὸς τιμὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου Α΄. Ἐπιτροπὴ Ἐκδόσεως: Ἡ. Βουλγαράκης (+), Κ. Δελικωνσταντῆς, Γ. Κρουσταλλάκης, Μ. Μακράκης, Γ. Μαντζαρίδης, Ν. Ματσούκας, Ἡ. Μουτσούλας, Σ. Πάνου, Θ. Παπακωνσταντίνου, Χ. Παπαστάθης, Γ. Πατρῶνος, Γ. Πλουμίδης, Σ. Τρωϊάνος, Ἴ. Φουντούλης. Ἐκδόσεις Ἐρμὸς, Ἀθήνα 2000, σελ. 24Χ17, σσ. α΄-μ΄+1-690.

Ὁ ὀγκωδέστατος αὐτὸς τόμος ἐκδόθηκε γιὰ νὰ τιμηθῆ ἡ Α.Θ. Παναγιώτης, ὁ Σεπτὸς Προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βασιλίδος τῶν πόλεων γιὰ τὴ συμπλήρωσι καρποφόρου δεκαετοῦς Πατριαρχικῆς διακονίας καὶ τοῦ ἐξηκοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας του. Πρὸς τοὺς πρωτοστατήσαντες γιὰ τὴν ἔκδοσι τοῦ τόμου Καθηγητὲς Γεώργιο Πατρῶνο καὶ Σταῦρο Πάνου ὁ Παναγιώτατος σὲ ἐπιστολὴ του γράφει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὰ ἑξῆς: «Τὸ βραχὺ τῆς ἐν λόγῳ ταπεινῆς διακονίας καὶ ὁ κίνδυνος τοῦ εἶναι τὴν πρωτοβουλίαν ἐκτὸς καιροῦ ἤγειρεν ἐντὸς ἡμῶν ἰσχυροὺς δισταγμοὺς, ἀλλ’ ἡ σκέψις ὅτι τὸ ἄνευ ἰδιαιτέρας σημασίας γεγονὸς τοῦτο θέλει καταστῆ ἀφορμὴ συγγραφῆς ὑπὸ Ἑλλογισμάτων συνεργατῶν περισπουδάστων μελετῶν, αἵτινες συμπεριληφθήσονται ἐν τῷ ἐκδοθησομένῳ εἰς τε τὴν ἑλληνικὴν καὶ εἰς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν Τόμῳ, θέλουσι προβάλλει τὴν ἀλήθειαν τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν πίστεως καὶ τὴν ἱεράν ἀποστολὴν τῆς πρωτοθρόνου Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐνίκησε τοὺς δισταγμοὺς, ἵνα μὴ, μετριοφροσύνης ἕνεκα, σπουδαῖον ἔργον παρεμποδίσωμεν.

»*Ὅθεν γνωρίζοντες ὑμῖν ὅτι ἐποιησάμεθα μέτοχον τῆς προτάσεως καὶ πρωτοβουλίας ὑμῶν καὶ τὴν περὶ ἡμᾶς Ἁγίαν καὶ Ἱεράν Σύνοδον, ἀποφάσει αὐτῆς παρέχομεν τὴν συγκατάθεσιν ἡμῶν καὶ εὐχαριστοῦντες θεομῶς διὰ τὴν ἀγαθὴν ὑπὲρ τῆς καθ’ ἡμᾶς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἡμετέρας Μετριότητος διάθεσιν ὑμῶν, εὐχόμεθα τοῖς τε συνεργάταις καὶ τοῖς μέλλουσιν ἀναγνώσταις τοῦ Τόμου πᾶσαν παρὰ Κυρίου εὐλογίαν καὶ χάριν».*

Ὁ τόμος, ἐκτὸς τοῦ Χαριστηρίου Πίνακος, τῆς ἐκτενοῦς ἐγκωμιαστικῆς βιογραφίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ἡ ὁποία ἐγράφη μὲ ἐπιμέλειαν

του Δρος Θεολογίας Κωνσταντίνου Γιοκαρίνη, και του Πίνακος των Δημοσιευμάτων του τιμωμένου, καταρτισθέντος υπό του ίδιου Διδάκτορος, παρουσιάζει τις ἐξῆς ἐνδιαφέρουσες μελέτες, πολλές ἐκ τῶν ὁποίων ἀμέσως ἢ ἐμμέσως προβάλλουν τὴν οἰκουμενικὴ διάστασι τῆς Ὁρθοδοξίας, ὡς φανερῶνεται καὶ ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ Τόμου: «Ὁρθοδοξία καὶ Οἰκουμένη».

Οἱ μελέτες αὐτὲς εἶναι οἱ ἐξῆς: Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς Δημητρίου (Τρακατέλλη): Ὁ ρόλος τῆς Ὁρθ. Ἐκκλησίας στὴν εὐρύτερη Εὐρώπη – Ἡλία Βουλγαράκη (†9.11.1999): Ἡ Ἱεραποστολὴ εἶναι ἔργο ὅλης τῆς Ἐκκλησίας – Ἰωάννου Καραβιδόπουλου: Ἰωάννεια Οἰκουμενικότητα – Νίκου Μαντσούκα: Δόγματα καὶ πράγματα στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία – Ἀνδρέα Θεοδώρου: Ματιὲς στὴν Ὁρθόδοξη θεία Λειτουργία – Χρίστου Κρικιώνη, Ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν Ἅγιον Κύριλλον Ἀλεξανδρείας – Γεωργίου Γαλίτη: Μοναχισμὸς καὶ μυστικισμὸς – π. Ἰωάννου Χρυσσαυγῆ: Ἡ πρακτικὴ τῆς ἀγιότητος στὴν ἀσκητικὴ διδασκαλία τοῦ Ἀββᾶ Ἡσαΐα τῆς σκήτews – Θεοδώρου Νικολάου: Σκέψεις περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ Χριστιανισμοῦ – Ἰωάννη Γαλάνη: «... καὶ τῶν σεβομένων Ἑλλήνων πλῆθος πολὺ...»! Ἡ συνάντησις τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὸν εἰδωλολαρικὸ κόσμον – π. Γεωργίου Παπαδημητρίου: Ὁρθόδοξος στάσις ἐναντι τῶν μὴ χριστιανικῶν θρησκειῶν – Εὐαγγέλου Θεοδώρου: Ἐρμηνευτικὲς προσεγγίσεις στὰ σημεῖα ἐπαφῆς Χριστιανισμοῦ καὶ Βουδδισμού – Κωνσταντίνου Δελικωνσταντῆ: Ἡ θεωρία γιὰ τὴ «σύγκρουσι» τῶν πολιτισμῶν καὶ ἡ ἐπικαιρότητα τοῦ διαθηρησκειακοῦ διαλόγου – Γεωργίου Πατρῶνου: Ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας ὡς οἰκουμενικὸς διδάσκαλος – Ἡλία Μουτσούλα: Τὸ πρόβλημα τῆς χρονολογήσεως τῆς εἰς ἐπίσκοπον ἐκλογῆς τοῦ ἁγίου Βασιλείου Καισαρείας – Ἰωάννου Κορναράκη: Τὸ «σύμπλεγμα τοῦ Ἡρώδη» – Σταύρου Πάνου, Ἀνθρωπολογικὰ – Μιχ. Μακρόκη: Πάνω ἀπὸ τὴν «Ὁροφή» ἢ ἡ μεταφυσικὴ τοῦ «ἐπέκεινα» – Κωνσταντίνου Γιοκαρίνη: Πατερικὰ στοιχεῖα γιὰ μιὰ θεολογικὴ ἀνθρωπολογία τῆς γυναίκας ὡς ἀνθρώπου κατὰ τὴ διαφορὰ τῆς ἀπὸ τὸν ἄνδρα – Ἰωάννου Δελῆ: Καρτεσιανὲς γνωσιολογικὲς ἀπόψεις στὴ «Λογικὴ» τοῦ Ε. Βούλγαρη – Γεωργίου Μαντζαρίδη: Ἡ προβληματικὴ τῶν μεταμοσχεύσεων – Ἐλπίδας Σκόρδα: Ἡ σημασία τοῦ γενετικοῦ ὕλικου γιὰ τὴν ἐπιβίωσις τοῦ συνεχῶς αὐξανομένου πληθυσμοῦ τῆς γῆς – Θεοδώρου Παπακωνσταντῆ: Ἐπισημάνσεις γιὰ τὴν παιδεία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ μεταξὺ Ἀθηνῶν-Κωνσταντινουπόλεως – Γεωργίου Κρουσταλλάκη: Μὲ τοὺς γονεῖς παιδιῶν μὲ ἰδιαίτερες ἀνάγκες – Γεωργίου Βαγιαννοῦ: Τὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας – Ζαχαρία Τσιπαρνηλῆ: Ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Βενετίας καὶ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως (15ος-18ος αἰ.) – Γεωργίου Πλουμίδη: Ὁ μεσολαβητικὸς ἐκκλησιαστικὸς ρόλος τῆς Βενετίας –

Χαράλαμπου Παπαστάθη: *Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διοίκηση τοῦ Γένους κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Τανζιμάτ – Σπύρου Τρωϊάνου: Ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Ἀθανασίου Α' πρὸς τοὺς νεοχειροτονημένους Ἀρχιερεῖς – Βασιλείου Καραγεώργου: Ἡ πατριαρχικὴ ἐγκύκλιος τοῦ Γρηγορίου Ε' πρὸς τοὺς Ἑπτανησίους – Δημητρίου Σοφριανοῦ: Ἀνέκδοτο Συνοδικὸ Γράμμα (Ἰουλ. 1826) τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Χρῦσανθου Α' – Χρῦσας Μαλτέζου: Ἕνας φωτισμένος βυζαντινὸς δάσκαλος στὴ Φλωρεντία: Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς – π. Γεωργίου Μεταλληνοῦ: Φῶτα καὶ Φῶς – Ἑλένης Κακουλίδη-Πάνου: «Χαῖρε Νύμφη Ἀνύμφευτε» – Θεοχάρη Δετοράκη: Ἡ βυζαντινὴ ὕμνογραφία στὴ νεοελληνικὴ ποίηση – Παντελὴ Πάσχου: Νεοελληνικὲς λογοτεχνικὲς ρίζες μὲ θρησκευτικὲς ἀποχρώσεις – Ἀνθούλας Σεφεριάδου: Σκιές καὶ σύμβολα – Κωνσταντίνου Χαράλαμπιδῆ: Τὰ σύμβολα τῆς εἰρήνης στὴν παλαιοχριστιανικὴ εἰκονογραφία, ὑπαρξιακὴ ἔκφραση τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς – Δημητρίου Τριανταφυλλόπουλου: Ἄνθρωπος καὶ περιβάλλον στὴ βυζαντινὴ τέχνη. Ἡ Ἐκκλησία ὡς ἔμπρακτὴ οἰκολογία – Παναγιώτῃ Μπούμη: Ὁ ἀπὸ Φιλαδελφείας (Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βαρθολομαῖος Α') εἰς Φιλαδέλφειαν.*

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Τόμος προβάλλει ἀρκετὲς πτυχὲς τοῦ Ὁρθοδόξου στοχασμοῦ. Ὁ στοχασμὸς αὐτὸς καθίσταται γνωστὸς καὶ ἐκτὸς Ἑλλάδος διὰ τῆς μεταφράσεως τοῦ Τόμου στὴν Ἀγγλικὴ γλῶσσα. Ἐπιφυλασσόμενοι νὰ παρουσιάσωμε στὸ ἐπόμενο τεῦχος τῆς «Θεολογίας» τὴ μετάφρασι αὐτῆ, ἐκφράζομε τοὺς ἐπαίνους μας στὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκδόσεως καὶ ἰδίως στοὺς περισσότερον τῶν ἄλλων ἀναλαμβάνοντες τὸν τεράστιο μόχθο τῆς παρακολουθήσεως καὶ τοῦ συντονισμοῦ τῆς ὠραιοτάτης ἐκδόσεως Καθηγητὲς Γ. Πατρῶνο καὶ Σ. Πάνου. Ἐπαινοὶ ὀφείλονται καὶ στὸν ἐκδοτικὸ οἶκο «Ἄρμος» γιὰ τὴν πολὺ καλαίσθητη ἐτοιμασία καὶ ἐκτύπωσι τοῦ Τόμου τόσον στὴν Ἑλληνικὴ, ὅσον ξεχωριστὰ καὶ στὴν Ἀγγλικὴ γλῶσσα.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ὁσμὴ εὐωδίας πνευματικῆς, Τόμ. Γ': Φιλοκαλικά Α' – Ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἱεροθέου Ἀθηνῶν μέχρι καὶ τοῦ ὀσίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, συνερανισθέντα μόχθῳ καὶ ἐπιμελείᾳ Ἀρχιμ. Σεραφεῖμ Κων. Στεργιοῦλη, Ἱεροκήρυκος Ἰ. Μ. Ὑδρας, Ἐκδοσις Ἱερᾶς Μονῆς Πατερικῆς Διακονίας «Ἡ Ἁγία Τριάς» Ὑδρας, Ὑδρα 2000, σχ. 24Χ17 ἔκ., σσ. α' – ρκστ' + 1-1424).

Ὁ ὀγκωδέστατος αὐτὸς τόμος, πού ἐγινε ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ τὶς εὐλογίες τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου πρ. Ὑδρας, Σπετσῶν, Αἰγίνης κ. Ἱεροθέου καὶ «μόχθῳ καὶ ἐπιμελείᾳ» τοῦ Πανσο. Ἀρχιμανδριτοῦ π. Σεραφεῖμ Κων. Στεργιούλη, Ἱεροκλήρυκος καὶ Γενικοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου τῆς Ἱερᾶς ταύτης Μητροπόλεως, εἶναι ὁ τρίτος στὴ σειρᾷ «Ὅσμη εὐωδίας πνευματικῆς». Οἱ δύο πρῶτοι τόμοι περιεῖχαν Πατερικὰ Ἀπανθίσματα, συλλεγέντα ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Ἀγγελίδη, «ἐμπόρου κατὰ τὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ καὶ ἀκαταπονήτου ὁδοπόρου εἰς τοὺς Πατερικοὺς λειμῶνας».

Ὡς ἀναφέρεται στὰ Προλεγόμενα τοῦ Γ' τόμου, «τὴν σκυτάλην τῆς Πατερικῆς "Μαραθωνοδρομίας" ἀνά τοὺς παντέρπουνος λειμῶνας τῶν Πατερικῶν γραμμάτων ἀπεδέχθη καὶ ἀνέλαβε μετὰ ζήλου ὁ Ἀρχιμανδρίτης κ. Στεργιούλης, ἀδελφὸς τῆς Ἱ. Μονῆς Πατερικῆς Διακονίας «**Η ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΣ**» Ὑδρας. Ὁ π. Σεραφεῖμ ἐπωμίσθη τὸν μόχθον τῆς ἐπιλογῆς τῶν Πατερικῶν Κειμένων, ἐργασθεὶς ἐπιμόνως καὶ ἀσκητικῶς ἐπὶ τριετίαν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος...» (σσ. ι'-ια')

Καρπὸς τοῦ δημιουργικοῦ αὐτοῦ μόχθου εἶναι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Γ' τόμος (τεῦχος Α') τῆς σειρᾶς «Ὅσμη εὐωδίας πνευματικῆς». Τὸ Α' τοῦτο τεῦχος, πού εἶναι Πατερικὴ νέα Φιλοκαλία, σταχυολογεῖ ἐκλεκτὰ φιλοκαλικὰ κείμενα 60 συνολικῶς Ἁγίων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων τῆς πρώτης χριστιανικῆς χιλιετίας, πού ἀναφέρονται κατὰ χρονολογικὴν σειρᾷν. Ἔτσι καλύπτονται ἀρκετὰ κενά, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν εἴτε στὸν Index Moralis et Asceticus τῆς λατινικῆς πατρολογικῆς κλειδός, εἴτε στὸ ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν M. J. Rouët de Journal καὶ J. Dutilleul καταρτισθὲν Enchiridion Asceticum, πού ἔχει ἐκδοθῆ ἀπὸ τὸν γερμανικὸ ἐκδοτικὸ οἶκο Herder. Γιὰ τοὺς χρησιμοποιουμένους Πατέρες καὶ Ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς ὁ π. Σεραφεῖμ Στεργιούλης παραθέτει ἀξιολογώτατα διαφωτιστικά — συχνὰ ἐκτενῆ — εἰσαγωγικά περὶ αὐτῶν σημειώματα καὶ ἀπεικονίσεις τῶν μορφῶν τους σὲ βυζαντινὲς εἰκόνες ἢ σὲ σχεδιάσματα καὶ σκιαγραφήματα, εἰλημμένα ἐκ τῶν τόμων τῆς μεταφράσεως τῆς Φιλοκαλίας τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν Πατέρων ὑπὸ τοῦ μακαριστοῦ Ἀντωνίου Γ. Γαλίτη (πατὴρ τοῦ συναδέλφου Καθηγητοῦ κ. Γεωργίου Γαλίτη).

Ἀπευθυνόμενος «τοῖς ἐντευξομένοις» ὁ π. Σεραφεῖμ σημειώνει, ὅτι «ἐκαστον ἐκ τῶν 3.033 λημμάτων ἀποτελεῖ ἀπόσπασμα παραγράφου ἢ ἐνόητος τινος, ἐμπεριέχον πληρὴς νόημα ἢ ἐννοιάν τινα καὶ ἅπαντα ὁμοῦ "ὥσπερ κινθάρᾳ μουσουργικῇ" ἀπηχοῦν ἡδυάλως ὄλους τοὺς φθόγγους τῆς μυστικῆς ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι καὶ φιλοκάλου βιοτῆς καὶ πολιτείας μετὰ τῶν θείων ἀναβάσεων, θεωριῶν καὶ θεοπτιῶν, ὡς καὶ τῶν θεοειδῶν ἀρετῶν καὶ πνευματικῶν χαρίτων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ σημαίνουν πενθίμως τὰς ἐναντίας τούτων θλι-

βεράς καταστάσεις, ἡγουν τὰς τῶν ἐφαμάρτων καὶ ἐπιμέμπτων παθῶν καὶ ἀδυναμιῶν, αἵτινες μὴ ἀντιμετωπιζόμεναι θεοφιλῶς καὶ θεοδιδάκτως μαραινουν, ναρκώνουν ἢ καὶ θανατώνουν εἰσέτι τὴν ψυχὴν, τὸν ἔσω ἄνθρωπον. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ἐρανισμάτων τίθεται ἡ ἐπιγραφή ἢ ὁ τίτλος αὐτῶν πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ μελετητοῦ. Οἱ τίτλοι ἢ αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι σύντομοι φράσεις, εἰλημμένα ἐκ τοῦ οἰκείου κειμένου, ὡς τὰ πολλὰ, καὶ ἀποδίδουν τὸ κύριον καὶ κεντρικὸν νόημα τοῦ λήμματος» (σ. ρκδ')

Ἡ μελέτη τοῦ περιεχομένου τοῦ τόμου, ἡ ὁποία καθίσταται εὐχερεστέρα διὰ τῆς χρήσεως ἐκτενεστάτου (ἐκ 250 περίπου σελίδων) Ἐννοιολογικοῦ Εὗρητηρίου (σσ. 1162-1395) καὶ Ἀναλυτικοῦ Πίνακος Προσώπων – Λαῶν – Πόλεων (σσ. 1397-1410), συντελεῖ, —ὡς ἐπισημαίνει στὴν Εἰσαγωγή (σσ. ριε'-ρκα') ὁ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Αἰδεσιμολογιώτατος Πρωτοπρεσβύτερος Θεόδωρος Ζήσης—, στὴν ἀπελευθέρωσι ἐκ τοῦ ἀνθρωποκεντρικοῦ Οὐμανισμοῦ τῆς «Ἀναγεννήσεως» καὶ τῆς «Διαφωτίσεως». Γιὰ τὸν π. Σεραφεὶμ Στεργιούλη ὁ αὐτὸς Καθηγητὴς σημειώνει ὅτι «ἀπὸ τὰ φοιτητικὰ του χρόνια ἀπεθησαύριζε τὸ μέλι τῆς πατερικῆς σοφίας καὶ ἀγιότητος καὶ μάλιστα τῆς ἀσκητικῆς καὶ νηπτικῆς, γιὰ νὰ μᾶς τὸν προσφέρῃ στὸν θαυμασίο αὐτὸ τόμο πὸν ἔχομε στὰ χέρια μας» (σ. ρκ').

Μέσα στὸν Τόμο αὐτὸ προτάσσεται καὶ ἐξαίρετη ἐκτενεστάτη ἐξ 100 περίπου σελίδων τεκμηριωμένη μελέτη τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου πρ. Ὑδρας κ. Ἱεροθέου ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἡ ἀνεκτίμητος διαχρονικὴ προσφορά τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης πρὸς τὸ Γένος» (σσ. ιγ'-ριδ'), στὴν ὁποία προβάλλεται ὡς συμπέρασμα ἡ ἐξῆς διακήρυξις: «Παρήγορον εἶναι ὅτι ἡ Ἄγιω τὰ τῆ Ἐκκλησία παραμένει ἡ ἐσχάτη ἔπαλξις, εἰς τὴν ὁποίαν ζῆ, ἀναπνέει καὶ κινεῖται ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Καὶ ἀποτελεῖ χρέος ἱερὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ παραμένουσα ὡς ἔπαλξις, ἀφ' ἧς θὰ κηρύσσεται, θὰ γράφεται, θὰ ψάλλεται καὶ θὰ διδάσκεται ἡ μία καὶ ἐνιαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα... Καὶ θὰ ἀποτελέσῃ συνέχειαν θαυμαστὴν ὁ σύμπλους τῶν δύο ρευμάτων, τῆς τε λογίας καὶ τῆς δημοτικῆς (γλώσσης), διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἀλληλοπεριχωρῶνται τὰ χαρίσματα ἐκάστης αὐτῶν πρὸς τὴν ἑτέραν» (σσ. ρι'-ρια').

Ἀληθῶς, ὡς ἐπισημαίνει ὁ π. Σεραφεὶμ Στεργιούλης, ὀφείλονται εὐχαριστίες τόσον «στὸν ἅγιον Καθηγούμενον καὶ τοὺς ἁγίους Πατέρας καὶ Ἀδελφούς τοῦ Μοναστικοῦ Οἴκου Πατερικῆς Διακονίας "Η ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΣ" Ὑδρας» γιὰ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἔκδοσι, ὅσον «ὑπὲρ πάντας εἰς τὸν Ἰδρυτὴν καὶ τὴν ζωοποιὸν πνοὴν τούτου εἰς τὸν φιλομόναχον καὶ φιλοπατερικὸν Ἐπίσκοπον (πρώην) Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης κ.κ. Ἱερόθεον, δι' ὅσα ἐμόχθησε διὰ τε τὴν σύστασιν τοῦ Πατερικοῦ τούτου Κέντρου, ἀφοῦ προηγουμένως ἀνεκαίνισεν ἐκ βάθρων τὴν παλαιάφατον Ἱερὰν Μονὴν τῆς Ἀγίας

Τριάδος, τὴν ἔκδοσιν τοῦ Τόμου, δι' ἣν προσέφερον ἐνζήλωσ τὴν διακονίαν διορθωτοῦ εἰσέτι καὶ τὰς κατὰ καιροὺς γενομένας ἐκδοτικὰς προσπάθειαις τῆς Ἀδελφότητος ταύτης» (σσ. ρκε'-ρκστ').

Εὐχαριστίες ὀφείλονται καὶ πρὸς τὸ κοινωφελὲς καὶ φιλανθρωπικὸ Ἰδρυμα Στυλιανοῦ καὶ Μαρίας Βέτιμη (τῶν Ὑδραίων), τὸ ὁποῖο εἰς μνήμην τῆς μακαριστῆς Ἰδρυτρίας Μαρίας Βέτιμη βοήθησε γενναιοδῶρως στὶς δαπάνες τῆς ἐκδόσεως τοῦ Φιλοκαλικοῦ Ἀνθολογίου «ἐπὶ τῷ ἱερῷ Ἰωβηλαίῳ τῆς συγκλείσεως τῆς σωτηρίου πρώτης χριστιανικῆς δυσχιλιετίας ἀπὸ τῆς θείας Ἐνανθρωπήσεως τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, Κυρίου δὲ ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ» (σ. ζ').

Εὐχόμεθα νὰ κυκλοφορηθῇ γρήγορα καὶ τὸ Β' τεῦχος τοῦ Γ' τόμου τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖο εἶναι δυνατὸν νὰ συντελέσῃ στὴν περαιτέρω ἄνθησι τῆς μελέτης τοῦ φιλοκαλικοῦ νηπτικοῦ στοχασμοῦ πλήθους ἁγίων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων. Ἐὰς ἐπιτραπῆ νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὸ ἔργο θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθῆ εὐκολώτερα, ἐὰν πρῶτον σὲ νέα ἔκδοσι τοῦ ἀποφευγόταν ὁ δύσχρηστος ὄγκος καὶ τὸ βάρος τοῦ μὲ ὀλίγη χρῆσι εὐκόλως διαλυομένου καὶ φθειρομένου τόμου· ἐὰν δεῦτερον τὸ ἐννοιολογικὸ εὑρετήριο συνδεόταν μὲ συστηματικὸ κατὰ κεντρικὰ θέματα εὑρετήριο· καὶ ἐὰν τρίτον ὑπῆρχαν σὲ παρενθέσεις ἢ ὑποσημειώσεις ἐξηγήσεις μερικῶν δυσνοήτων λέξεων ἢ φράσεων, ποὺ ὑπάρχουν μέσα στὰ εὐτυχῶς κατὰ τὸ πλεῖστον εὐληπτα σταχυολογηθέντα κείμενα. Οἱ πρατηρήσεις αὐτὲς δὲν μειώνουν καθόλου τὴ σπουδαιότητα τοῦ Τόμου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀληθινὰ μνημειώδης.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Emmanuel Clapsis, *Orthodoxy in Conversation-Orthodox Ecumenical Engagements*, WCC Publications, Geneva – Holy Cross Orthodox Press, Brookline, Massachusetts 2000, σχ. 22Χ24 ἔκ., σσ. 236.

Ὁ Αἰδεσιμολογιώτατος Πρωτοπρεσβύτερος πατὴρ Ἐμμανουὴλ Κλάψης, Καθηγητὴς καὶ Κοσμητὼρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (Holy Cross, Brookline, U.S.A.) εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀρίστους δογματικούς θεολόγους, οἱ ὁποῖοι ζοῦν καὶ δροῦν ἐκτὸς Ἑλλάδος. Διακρίνεται γιὰ τὴ διαλεκτικὴ του ἱκανότητα, τὴν ὁποία γνώρισε ὁ γράφων, ὅταν συνεργαζόταν μαζί του στὸ Τμήμα «Πίστις καὶ Τάξις» (Faith and Order) τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. Στὸ Τμήμα αὐτό, στὸ ὁποῖο ἐκπροσωποῦσε τὸ Σεπτὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, διακρίθηκε ὡς ἓνας τῶν Ἀντιπροέδρων αὐτοῦ. Ὁ πατὴρ Ἐμμανουὴλ Κλάψης ἐκτιμήθηκε μέσα στὸ Τμήμα «Πίστις καὶ Τάξις»

για την έτοιμότητά του προς κριτικό διάλογο με τους έτεροδόξους, για τὸ ὑγιές προοδευτικό του πνεῦμα καὶ για τὴν ἀφοσίωσί του στὴ γνησία ὀρθόδοξη παράδοσι, με τὰ νάματα τῆς ὁποίας καταρδεύει τίς ψυχές τῶν φοιτητῶν του στὴ Σχολή τοῦ «Τιμίου Σταυροῦ», ἡ ὁποία ἀποτελεῖ πνευματικὴ ἔπαλξι καὶ τὴν Σχολὴ Εὐελπίδων τῆς Ἑλληνορθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς.

Τὸ βιβλίον τοῦ π. Ἐμμανουὴλ Κλάψη ὑπὸ τὸν τίτλον «*Orthodoxy in Conversation*», —ποῦ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν καὶ ἀπὸ τὴν Θεολογικὴ Σχολὴ «Holy Cross» καὶ ἀφιερώθηκε στὴν Α.Θ. Παναγιότητα τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχον κ. Βαρθολομαῖον καὶ τὸν Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπον τέως Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς κ. Ἰάκωβον—, εἶναι μία συλλογὴ δοκιμίων, ποῦ ἀναφέρονται σὲ σπουδαιότατα θέματα τοῦ ὀρθοδόξου στοχασμοῦ καὶ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, τὰ ὁποῖα σήμερον ἀποτελοῦν ἀντικείμενα εὐρυτάτου κριτικοῦ διαλόγου σὲ διορθόδοξα καὶ διαχριστιανικὰ πλαίσια. Τέτοια θέματα, τὰ ὁποῖα —κατὰ πρωτότυπον τρόπον καὶ σὲ συνάρτησιν μετὰ τίς ἐκ τῶν ἑτεροδόξων προκλήσεις— ἐξετάζει εὐστόχως ὁ συγγραφεύς, εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) «*Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις*» (The Orthodox Church and the Ecumenical Movement). 2) «*Παράδοσις: Μία ὀρθόδοξη-οἰκουμενικὴ ἀποψις*» (Tradition: An Orthodox-Ecumenical View). 3) «*Χρησιμοποιοῦντας ὀνόματα γιὰ τὸν Θεόν: Μία ὀρθόδοξη ἀποψις*» (Naming God: An Orthodox View). 4) «*Ὁ μυστηριακὸς χαρακτήρ τῆς Χειροτονίας καὶ τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς*» (The Sacramentality of Ordination and Apostolic Succession). 5) «*Οἱ λαϊκοὶ στὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν*» (The Laity in the Orthodox Church). 6) «*Παπικὸν πρωτεῖον*» (Papal Primacy). 7) Οἱ ὀριοθετήσεις τῆς Ἐκκλησίας: *Μία Ὁρθόδοξη συζήτησις*» (The Boundaries of the Church: An Orthodox Debate). 8) «*Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μέσα σ' ἓνα πλουραλιστικὸν κόσμον*» (The Orthodox Church in a Pluralistic World). 9) «*Εὐαγγέλιον καὶ Πολιτισμοί: Μία Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξη Προοπτικὴ*» (Gospel and Cultures: An Eastern Orthodox Perspective). 10) «*Ἡ πρόκλησις τῶν θεολογιῶν τῆς συναφείας (πρὸς τὸ πολιτιστικὸν περιβάλλον)*» (The Challenge of the Contextual Theologies). 11) «*Ἐκκλησιολογία καὶ Ἠθικὴ: Στοχασμοὶ ἀπὸ ἓνα Ὁρθόδοξον Θεολόγον*» (Ecclesiology and Ethics: Reflections by an Orthodox Theologian). 12) «*Ἡ Εὐχαριστία ὡς ἓνα ἱεραποστολικὸν γεγονός σ' ἓνα πάσχοντα κόσμον*» (The Eucharist as Missionary Event in a Suffering World). 13) «*Οἰκουμενικὴ Ἀλληλεγγύη*» (Ecumenical Solidarity). 14) «*Πληθυσμὸς, Κατανάλωσις καὶ τὸ Περιβάλλον*» (Population, Consumption and the Environment). 15) «*Βία καὶ Θρησκεία*» (Violence and Religion). 16) «*Πολιτικὴ καὶ χριστιανικὴ σκέψις*» (Politics and Christian Faith). 17) «*Τί λέγει τὸ Πνεῦμα στὶς Ἐκκλησίες; Ἱεραποστολικοὶ ὑπαινιγμοὶ τῆς Ἑβδόμης (Γενικῆς) Συν-*

ελεύσεως τοῦ Π.Σ.Ε.» (What Does the Spirit Say to the Churches? Missiological Implications of the Seventh Assembly of the WCC).

Καὶ μόνον οἱ τίτλοι τῶν δοκιμίων τοῦ πατρὸς Κλάψη δεικνύουν τὴν ἐπικαιρότητα καὶ σπουδαιότητα τῶν ἐξεταζομένων ὑπ' αὐτοῦ θεμάτων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται μὲ θαρραλέα ἀντιμετώπισι τῶν σημερινῶν προκλήσεων ἐκ μέρους τῆς Ἑτεροδόξου καὶ τῆς «Οἰκουμενικῆς» Θεολογίας, μὲ πρόσληψι ἐξ αὐτῆς θετικῶν εἰδολογικῶν ἐκφραστικῶν καὶ γλωσσικῶν δομικῶν στοιχείων καὶ μὲ ἀπόρριψι ἀπόψεων, ποὺ ἀντιτίθενται στὴν ὀρθόδοξη πατερικὴ δογματικὴ παράδοσι. Ἀκόμη καὶ ὅποιος θὰ ἤθελε μαζὶ μὲ τὸν γράφοντα μερικὲς διατυπώσεις νὰ εἶναι διαφορετικὲς, πρέπει νὰ παραδεχθῆ καὶ ἐκτιμῆσι ὅτι τὰ πλήρη ζωντάνειας καὶ φρεσκάδας δοκίμια τοῦ πατρὸς Ἑμμανουὴλ Κλάψη εἶναι σπουδαιότατη συμβολὴ στὴν κατὰ συγχρονισμὸν τρόπο προβολή—ἰδίως πρὸς ἑτεροδόξους— ὀρθοδόξων θέσεων γιὰ φλέγοντα ζητήματα τῶν διορθοδόξων, διαχριστιανικῶν, ἀκόμη καὶ διαθρησκειακῶν διαλόγων.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Θωμᾶ Ἰ. Παπαδοπούλου, *Βιβλιοθήκες Ἁγίου Ὁρους. Παλαιὰ ἑλληνικὰ ἔντυπα. Πρῶτη προσπάθεια συγκροτήσεως συλλογικοῦ καταλόγου. Παράρτημα Ἀβιβλιογραφητες ἐκδόσεις, Διεύθυνση Θρησκευτικῶν καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Ὑποθέσεων Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, Ἀθήνα 2000, σσ. α'-λβ'+1-668.*

Στοὺς εἰδήμονες ὁ Θ. Παπαδόπουλος, πρῶην προϊστάμενος τῆς Μπεννακείου Βιβλιοθήκης, εἶναι πολὺ γνωστὸς γιὰ τὴν ἀνεκτίμητη προσφορὰ του στοῦ βιβλιογραφικὸ τομέα. Μὲ τέσσερις ὀγκῶδεις τόμους (1984, 1986, 1992, 1996) μᾶς ἔδωσε ὄχι μόνον ἀλφαβητικὴ καὶ χρονολογικὴ ἀνακατάταξη τῶν βιβλίων ποὺ ἐκδόθηκαν κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 1466-1800, ἀλλὰ καὶ προσθήκες, συμπληρώσεις καὶ διορθώσεις στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1466-1863. Ἐργαλεῖα πραγματικὰ πολύτιμα καὶ ἀναντικατάστατα.

Μὲ τὸ παρουσιαζόμενον βιβλίον, τὸ ὁποῖο ἐκδόθηκε μὲ δαπάνες τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν (Πρόλογος Ὑπουργοῦ, σ. ζ', Διευθυντῆ Θρησκευτικῶν καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Ὑποθέσεων, σ. θ'), καλύπτει ἓνα βιβλιογραφικὸ κενό. Παρουσιάζει τὸν κατάλογο τῶν ἐκδεδομένων βιβλίων γιὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 1481-1863, ποὺ φιλοξενοῦνται στὶς βιβλιοθήκες τῶν μονῶν, ἡσυχαστηρίων, καλυβῶν, κελλιῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἡ παρουσίασι εἶναι χρονολογικὴ καὶ ἀλφαβητικὴ (σσ. 1-578). Κάθε λῆμμα βιβλίου συνοδεύεται μὲ τὴν ἀπαραίτητη βιβλιογραφικὴ ἔνδειξη καὶ μνεῖα τῶν βιβλιο-

θηκῶν, στὶς ὁποῖες ἐπισημάνθηκε. Στὸ *Παράρτημα* ὑπὸ τὸν τίτλο *Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία* παρουσιάζονται 153 Ἀβιβλιογράφητες ἐκδόσεις (σσ. 581-658) καὶ τὰ *Εὐρετήρια παραρτήματος* (σσ. 659-668). Ὁ ἀναγνώστης, εἰδικὸς ἢ μὴ, γιὰ ν' ἀποτιμήσει ἀντικειμενικὰ τὴν προσφορὰ τοῦ συγγραφέα καὶ γιὰ νὰ μπορέσει νὰ χρησιμοποιήσει καρποφόρα τὸ βιβλίον πρέπει νὰ διαβάσει προσεκτικὰ τὰ *Εἰσαγωγικὰ* (σσ. ια'-κς') καὶ τὶς *Συντομογραφίες* (σσ. κζ'-λα').

Ἡ ἔρευνα τοῦ Θ. Παπαδόπουλου στὸ Ἅγιον Ὅρος (πάνω ἀπὸ 20 ἔτη) ἀπέδωσε πραγματικὰ πλούσιους καρπούς. Μέχρι σήμερον πρόσθεσε 676 ἀβιβλιογράφητες ἐκδόσεις (στὸν παρόντα τόμο 153). Ἀριθμὸς ἐκπληκτικὸς! Ἐκτὸς τούτου, μὲ τὴν παροῦσα ἐκδοσιὴ ἔχουμε στὰ χέρια μας ἓνα ἐργαλεῖο γιὰ ἔρευνα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο λαμβάνουμε πληροφορίες γιὰ ποικίλα βιβλιογραφικὰ ἐρωτήματα-προβλήματα: Γιὰ τὶς ἐκδοτικὲς δραστηριότητες τῶν προγόνων μας, γιὰ τὴ διακίνηση καὶ τὴ διασπορὰ τοῦ βιβλίου, γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐπὶ μέρους μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους γιὰ τὸ βιβλίον καὶ τὴν ὀργάνωση βιβλιοθηκῶν μὲ ἔντυπα βιβλία, γιὰ τοὺς προτιμώμενους τίτλους βιβλίων ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν μοναχῶν ὄχι μόνο τῶν μεγάλων μονῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν μικρότερων ἀσκητικῶν κέντρων (σκητῶν, ἡσυχαστηρίων, καλυβῶν καὶ κελλίων), γιὰ τὰ ἀγαπημένα ἀναγνώσματα τῶν διαφόρων κατηγοριῶν μοναχῶν, γιὰ τοὺς τρόπους συγκροτήσεως βιβλιοθηκῶν κ.ἄ.

Ὁ μαγικὸς κόσμος τοῦ βιβλίου γίνεται καὶ συναρπαστικὸς καὶ ἐνδιαφέρων, ὅταν ξέρεις νὰ τὸν χρησιμοποιήσεις. Καὶ ὁ Θ. Παπαδόπουλος γνωρίζει τὰ μυστικὰ τῆς χρησιμοποίησός του καὶ μὲ τὰ ἔργα του, ποὺ κρύβουν θυσίαι προσωπικὲς καὶ ἀμέτρητους κόπους καὶ μόχθους, ἔρχεται νὰ μιήσει κι ἐμᾶς σ' αὐτὸν τὸν κόσμο. Γι' αὐτὸ καὶ τοῦ εἴμαστε εὐγνώμονες.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΓΟΝΗΣ

«*Μνήμες καὶ Μαρτυρίες ἀπὸ τὸ '40 καὶ τὴν Κατοχή*»*. Ἡ προσφορὰ τῆς Ἐκκλησίας τὸ 1940-1944, Κλάδος Ἐκδόσεων Ἐπικοινωνιακῆς καὶ Μορφωτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2000, σ. 572.

Αὐτὸ τὸ βιβλίον ἔπρεπε νὰ εἶχε ἐκδοθεῖ ἀπὸ καιρό. Αὐτὸ τὸ βιβλίον εἶναι ἓνα ἀδιάφυστο *ντοκουμέντο*, ἓνα σύνολο ἱστορικῶν *μαρτυριῶν* ποὺ διαλύει ἐπιτέλους τὴν ἀχλύ, ἢ ὅποια —ἀπὸ ἀγνοία περισσότερο, ἐνίοτε καὶ ἀπὸ σκοπιμότητες— ἔχει δημιουργηθεῖ γύρω ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ τοῦ Κλήρου στὴν Ἐθνικὴ Ἀντίσταση, γύρω ἀπὸ τὴ στάση τοῦ Κλήρου στὸ '40 καὶ στὴν Κατοχή.

* Παρουσίαση στὶς 26 Νοεμβρίου 2000 στὸ Μέγαρο Μουσικῆς.

Ἀπὸ αὐτὸ τὸ βιβλίο-ντοκουμέντο προκύπτει πλέον, μ' ἓναν τρόπο ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθεῖ ἀπὸ κανέναν, ὅτι ὁ ἀπλὸς παππᾶς στὴν πατριδα μας μαζί μὲ ἐμπνευσμένους ἱεράρχες *καὶ* πολέμησε *καὶ* βασανίστηκε *καὶ* συμμετέσχε στὴν Ἑθνικὴ Ἀντίσταση *καὶ* στήριξε ἥρωικὰ *καὶ* μὲ αὐταπάρηση τὸν λαὸ στὰ δεινὰ ποὺ περνοῦσε *καὶ* θυσίασε τὴ ζωὴ του στὸν ἀγώνα τῆς ἐλευθερίας *καὶ* τῆς Ἀντίστασης. Τὸ «Προσκλητήριο Νεκρῶν» στὸ τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου μὲ τὰ ὀνόματα *καὶ* τὰ στοιχεῖα τῶν ἱερέων ποὺ θανατώθηκαν γιὰ τὴν πατριδα θὰ ἀποτελεῖ ἐφεξῆς τὴν τεκμηριωμένη ἀπάντηση τῆς Ἐκκλησίας, γιὰ τὴ στάση τοῦ Κλήρου στὸ '40 *καὶ* στὴν Κατοχὴ. Μὲ ἐκκλησιαστικούς ὄρους οἱ θανατωθέντες, οἱ φυλακισθέντες, οἱ βασανισθέντες, οἱ ἐκδιωχθέντες Κληρικοί συνιστοῦν τὸ «μαρτυρικό συναξάρι», τὸ συναξάρι τῶν κληρικῶν ποὺ ἐμαρτύρησαν γιὰ «τῆς πατριδας τὴν ἐλευθερίαν» ποὺ γιὰ τὸν Ἕλληνα δὲν διαχωρίζεται ἤδη ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης ἀπὸ τὸν ἀγώνα γιὰ «τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστιν τὴν ἅγιαν». Ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ἐλευθερία *καὶ* ὁ Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Πίστη *πάνε* μαζί, ὅπως πρῶτοι ἐδίδαξαν οἱ Μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος *καὶ* ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Ἐπιτρέψτε μου νὰ σταθῶ σὲ δύο κεφάλαια: στὴ «Μέριμνα *καὶ* συναντίληψη τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς Ἕλληνες Ἑβραίους» *καὶ* στὴν «Πολιτιστικὴ Καταστροφὴ σὲ Ἱερεῖς Μητροπόλεις, Ναοὺς *καὶ* Μονές».

Ὅποιοι διαβάσει τὸ κεφάλαιο γιὰ τὴ συμπαράσταση τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς καταδιωκόμενους ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς κατακτητὲς Ἕλληνες Ἑβραίους θὰ νιώσει, χωρὶς τίποτε ἄλλο, τί σημαίνει ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία «*νὰ ἀγαπᾶς τοὺς συνανθρώπους σου*» *καὶ* τί σημαίνει στὴν πράξη, χωρὶς κούφια λόγια *καὶ* πομπώδεις διακηρύξεις «*ἀντίσταση ἐναντίον τοῦ ρατσισμού, ἀντίσταση ἐναντίον τῶν φυλετικῶν διακρίσεων τῶν ἀνθρώπων σὲ καλοὺς *καὶ* σὲ κακοὺς*». Ἡ μικρὴ *καὶ* καθημαγμένη ἀπὸ τοὺς πολέμους Ἑλλάδα ὑψώνει τὸ ἀνάστημά της ἀπέναντι στοὺς Γερμανοὺς ναζιστὲς *καὶ* μέσα ἀπὸ τὴν ἡγεσία τῆς Ἐκκλησίας, τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, μὲ τὴ συμπαράσταση τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τοῦ Ε.Μ.Π., τῆς Ἀκαδημίας *καὶ* πλήθους κοινωνικῶν *καὶ* ἐπαγγελματικῶν φορέων, διατρανώνει τὴν ἀντίθεσή της πρὸς τὸν διωγμὸ τῶν Ἑλλήνων Ἑβραίων τὸν Μάρτιο τοῦ 1943 μὲ ἓνα ἔγγραφο ἱστορικῆς σημασίας πρὸς τὸν διορισμένο Πρόεδρο τῆς τότε Κατοχικῆς Κυβερνήσεως, μὲ ἓνα κείμενο ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ διδάσκεται, νὰ μελετᾶται *καὶ* νὰ ἀναλύεται σὲ ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος. Διαβάσω μερικὰ ἀποσπάσματα τοῦ κειμένου τῆς Ἐπιστολῆς:

«Κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν ὄρων τῆς ἀνακωχῆς, πάντες οἱ Ἕλληνες πολῖται

ἔμελλον νὰ τύχουν τῆς αὐτῆς μεταχειρίσεως ὑπὸ τῶν ἀρχῶν Κατοχῆς, ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ θρησκευάματος.

Οἱ Ἕλληνες Ἰσραηλῖται, οὐ μόνον ἀνεδείχθησαν πολῦτιμοι συντελεσται τῆς οἰκονομικῆς ἐπιδόσεως τῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ γενικῶς ἐπέδειξαν νομιμοφροσύνην καὶ πλήρην κατανόησιν τῶν καθηκόντων των ὡς Ἑλλήνων. Οὕτω, μετέσχον τῶν κοινῶν θυσιῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος καὶ εὐρέθησαν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν ἀγῶνων, τοὺς ὁποίους διεξήγαγε τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἀμυνόμενον τῶν ἀπαραγράπτων ἱστορικῶν δικαίων του.

Ἐνώπιον τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, τὰ τέκνα τῆς κοινῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἐμφανίζονται ἀδιαρρήκτως ἠνωμένα καὶ μέλη ἰσότιμα τοῦ Ἐθνικοῦ Ὄργανισμοῦ, ἀσχέτως πάσης διαφορᾶς θρησκευτικῆς ἢ δογματικῆς.

Ἡ Ἁγία ἡμῶν θρησκεία οὐδεμίαν ἀναγνωρίζει διάκρισιν, ὑπεροχὴν ἢ μείωσιν, ἐρειδομένην ἐπὶ τῆς φυλῆς ἢ τῆς θρησκείας, δογματίζουσα ὅτι «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην» (Γαλ. 3, 28), καταδικάζουμένης οὕτω πάσης τάσεως πρὸς δημιουργίαν διακρίσεως ἢ φυλετικῆς ἢ θρησκευτικῆς διαφορᾶς.

Ἡ κοινότης τῶν τυχῶν, ἐν ἡμέραις δόξης καὶ εἰς περιόδους ἐθνικῶν ἀτυχημάτων, ἐσφυρηλάτησεν ἐπὶ τοῦ ἄκμονος τῆς Ἑλληνικῆς εὐψυχίας ἀκαταλύτους δεσμοὺς μεταξὺ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν, εἰς οἵανδήποτε καὶ ἂν ἀνήκουν φυλὴν.

Ἡμᾶς ἐνδιαφέρει σήμερον ἀποκλειστικῶς καὶ ἀνησυχεῖ ἡ τύχη τῶν 60.000 συμπολιτῶν Ἰσραηλιτῶν, τῶν ὁποίων ἐγνωρίσαμεν, κατὰ τὴν μακρὰν ἐν δουλείᾳ καὶ ἐλευθερίᾳ συνδιαβίωσιν, καὶ τῶν αἰσθημάτων τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν φιλάδελφον διάθεσιν καὶ τῶν ἰδεῶν τὴν προοδευτικότητα καὶ τὴν οἰκονομικὴν δραστηριότητα, καὶ — ὅπερ σπουδαιότερον — τὴν ἀδιάβλητον φιλοπατρίαν, τοῦ τελευταίου τούτου μάλιστα μάρτυς ἀψευδῆς πρόκειται ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν θυμάτων, τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες Ἰσραηλῖται προσήνεγκαν ἀγογγύστως καὶ ἄνευ δισταγμῶν εἰς τὸν βωμὸν τοῦ πρὸς τὴν κινδυνεύουσαν κοινὴν πατρίδα καθήκοντος.

Κύριε Πρόεδρε,

Ἔχομεν τὴν βεβαιότητα ὅτι καὶ ἡ Κυβέρνησις σκέπτεται καὶ αἰσθάνεται καθ' ὃν τρόπον καὶ πάντες οἱ λοιποὶ Ἕλληνες ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος. Πιστεύομεν ἐπὶ πλέον ὅτι θὰ ἔχετε ἤδη προσβῆ εἰς τὰ ἀναγκαῖα διαβήματα πρὸς τὰς Ἀρχὰς Κατοχῆς, διὰ τὴν ἀναστολὴν τοῦ ὀδυνηροῦ καὶ ἀσκόπου μέτρου τῆς ἐκτοπίσεως τοῦ ἐν Ἑλλάδι Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου.

Εὐχόμεθα, ὅπως αἱ Ἀρχαὶ Κατοχῆς ἀντιληφθοῦν ἐγκαίρως τὸ ἄσκοπον τῆς διώξεως εἰδικῶς τῶν Ἑλλήνων Ἰσραηλιτῶν, οἵτινες καταλέγονται μετὰ τῶν εἰρηνικωτέρων καὶ παραγωγικωτέρων στελεχῶν τοῦ τόπου.

Ἐὰν ὁμως παρ' ἐλπίδα ἤθελον ἐμμεῖνη ἀμεταπείστως εἰς τὴν πολιτικὴν

τῆς ἐκτοπίσεως αὐτῶν, φρονοῦμεν ὅτι ἡ κυβέρνησις, ὡς φορεὺς τῆς ἀπομενούσης πολιτικῆς ἐξουσίας ἐν τῷ τόπῳ, θὰ ἔδει νὰ λάβῃ θέσιν σαφῆ ἔναντι τῶν συντελουμένων, ἀφήνουσα εἰς τοὺς ξένους δλόκληρον τὴν εὐθύνην τῆς διαπραττομένης προδήλου ἀδικίας. Διότι νομίζομεν ὅτι οὐδεὶς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ λησμονῇ, ὅτι πᾶσαι αἱ πράξεις τῆς δυσχεροῦς ταύτης περιόδου ἀκόμη καὶ ὅσαι κείνται ἔξω τῆς θελήσεως καὶ τῆς δυνάμεως ἡμῶν θὰ ἐρευνηθοῦν μίαν ἡμέραν ἀπὸ τοῦ Ἔθνους, διὰ τὸν προσήκοντα ἱστορικὸν καταλογισμόν. Κατὰ δὲ τὴν στιγμὴν τῆς κρίσεως, θὰ βαρύνῃ μεγάλως εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Ἔθνους ἡ πλευρὰ τῶν ἠθικῶν εὐθυνῶν, τὰς ὁποίας οἱ ἄρχοντες ἐπωμίζονται καὶ δι' αὐτὰς ἔτι τὰς πράξεις τῶν ἰσχυρῶν, ἐφ' ὅσον παρέλειψαν νὰ ἐκδηλώσουν διὰ χειρονομίας ὑψηλόφρονος καὶ γενναίας τὴν κατὰ πάντα εὐλογον δυσφορίαν καὶ τὴν ὁμόθυμον διαμαρτυρίαν τοῦ Ἔθνους δι' ἐνεργείας θιγούσας καιρίως τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα καὶ φιλοτιμίαν, ὡς ἡ ἀρξαμένη ἐκτόπισις τῶν Ἑλλήνων Ἰσραηλιτῶν.

Αὐτὴ εἶναι ἡ στάσις τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Γερμανὸν κατακτητὴν. Καὶ εἶναι ὁ ἴδιος Ἀρχιεπίσκοπος, ὁ Δαμασκηνός, ὁ ὁποῖος στίς ἀπειλὰς καὶ τίς προσπάθειες ἐκφοβισμοῦ ἐκ μέρους τῶν ἀρχῶν κατοχῆς ὅτι θὰ τυφεκισθεῖ ἂν συνεχίσει τὴν ἀντίστασίν του ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων Ἑβραίων, ἀπάντησε μὲ τὴν περίφημη ἱστορικὴ φράση «Οἱ Ἱεράρχες τῆς Ἑλλάδος, Στρατηγὲ Στρόπ, δὲν τυφεκίζονται· ἀπαγχονίζονται. Σὰς παρακαλῶ νὰ σεβαστῆτε αὐτὴν τὴν παράδοσιν»!

Κι αὐτὴ ἡ ἀπάντησις καὶ στάσις τοῦ Δαμασκηνοῦ, μὲ ὅλη τὴ βαρύτητά της, ἐξισώνεται στὴ συνείδηση τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν γενναίαν πράξιν ἐνὸς ταπεινοῦ ἐπισκόπου, τοῦ Χρυσοστόμου, ἐπισκόπου Ζακύνθου, ὁ ὁποῖος στὴν ἀπαίτησις τοῦ Γερμανοῦ Φρουράρχου νὰ τοῦ παραδώσει κατάλογο τῶν Ἑβραίων τῆς Ζακύνθου, προφανῶς γιὰ νὰ συλληφθοῦν καὶ νὰ ἐκτοπισθοῦν στὰ στρατόπεδα ἐργασίας, παραδίδει —μαζὶ μὲ τὸν δήμαρχο τῆς Ζακύνθου Λουκᾶ Καρρέρ— στὸν Γερμανὸν Φρουράρχο ἕναν φάκελο πού περιελάμβανε δύο μόνον ὀνόματα: «Μητροπολίτης Ζακύνθου Χρυσόστομος καὶ Δήμαρχος Ζακύνθου Λουκᾶς Καρρέρ». «Ἐκτελεσθῆ ἡ ἐκτόπισις», διακήρυξε ὁ Μητροπολίτης, «θὰ πάω μὲ τοὺς Ἑβραίους νὰ μοιρασθῶ τὴ μοίρα τους».

Δὲν ἔχω ἐδῶ τὸν χρόνον νὰ ἀναφερθῶ στίς ἡρωικὰς πράξεις πολλῶν Μητροπολιτῶν τῆς Ἑλλάδος. Μητροπολίτες καὶ ἀπλοὶ κληρικοί, πού μὲ τὰ λόγια καὶ τίς πράξεις τους διακινδύνευσαν τὴ ζωὴ τους γιὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς συμπατριῶτες μας Ἑβραίους. Ὅλα αὐτὰ —μὲ ὀνόματα, χρονολογίες καὶ ἔγγραφα— περιγράφονται στὸ εἰδικὸ κεφάλαιο τοῦ πολῦτιμου βιβλίου πού παρουσιάζεται σήμερα.

Θεωρῶ συγκινητικὴ τὴ μαρτυρία τῶν ἰδίων τῶν Ἑλλήνων Ἑβραίων, ὅταν

τὸ 1949 πὸν ἐκδημεί εἰς Κύριον ὁ ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, γράφουν:

«Οἱ Ἕλληνες Ἑβραῖοι ὁμολογοῦν, ὅτι μόνο ὄσοι ξέρον τὴν ἀγωνία τοῦ διωγμοῦ μποροῦν νὰ νιώσουν τί σημαίνει ν' ἀκούσεις, τὴν ὥρα πὸν σὲ σκεπάζει ἡ σκιά τοῦ θανάτου, τὴ φωνὴ ἑνὸς ἀνθρώπου πὸν σοῦ δίνει θάρρος καὶ δὲ φοβᾶται τὸν ἐχθρὸ σου. Ἐμεῖς ἀκούσαμε μιὰ τέτοια φωνή, *τὴ φωνὴ τοῦ... Δαμασκηνοῦ*, σὲ μιὰ ἐποχὴ πὸν μερικοὶ συνεργάζονταν μὲ τὸν ἐχθρὸ καὶ πολλοὶ σώπαιναν, πίσω ἀπὸ κλειδωμένες πόρτες. Ὁ Δαμασκηνός δὲν σώπασε καὶ δὲν φοβήθηκε. Στὶς κρυφῶνες μας αἰσθανόμασταν τὴν παρουσία του καὶ τὴν ἠθικὴ του δύναμη. Μᾶς ἐνεθάρρυνε τὸ γεγονός πὸς στὴ συμφορὰ μας εἶχαμε ἕναν φίλο. Καὶ *τὸ φίλο* πὸν στάθηκε δίπλα μας στὶς τραγικὲς στιγμὲς τῆς Κατοχῆς, *τὸν ἄνθρωπο* πὸν μᾶς ἀγκάλιασε σὰν ἀδέλφια, *τὸν παπᾶ* πὸν ἔνοιωσε τὴν βαθύτερη ἔννοια τῆς ἀποστολῆς του, *χαιρετίζομε*, σήμερα πὸν μᾶς ἀφήνει, μὲ τὴ συναίσθηση ὅτι χάνομε κάτι περισσότερο ἀπὸ ἕναν Ἀρχιεπίσκοπο».

Ὁ ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου φτάνοντας στὴ σελ. 415 ὅπου ἀρχίζει τὸ κεφάλαιο γιὰ τὶς «Πολιτιστικὲς καταστροφές σὲ Ἱερές Μητροπόλεις, Ναοὺς καὶ Μονές» δὲν ὑποψιάζεται τὸ πλῆθος τῶν πληροφοριῶν καὶ τὸν ὄγκο τῆς πολιτιστικῆς καταστροφῆς πὸν θὰ βρεῖ νὰ περιγράφεται σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο. Ἐδῶ ἔχουμε *γιὰ πρώτη φορὰ* —κι εἶναι αὐτὸ ἰδιαίτερα σημαντικό— λεπτομερὴ καταγραφή καὶ δημοσιοποίηση τῶν στοιχείων πὸν ὑπάρχουν στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος «*γιὰ τὶς λεηλασίες, τοὺς βανδαλισμοὺς καὶ τὶς καταστροφές πὸν ὑπέστησαν σπουδαία χριστιανικὰ μνημεῖα καὶ τόποι λατρείας καὶ ἐκδηλώσεως τοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ*».

Ἐκπλήσσει καὶ συγκλονίζει τὸν ἀναγνώστη τὸ πλῆθος τῶν Ἱερῶν Ναῶν πὸν ὑπέστησαν ζημιές κατὰ τὶς ἐχθροπραξίες τῆς περιόδου τῆς Κατοχῆς. Ναοί, μητροπόλεις καὶ μοναστήρια λεηλατήθηκαν, βομβαρδίστηκαν, κήκαν. Πολύτιμα κειμήλια, ἀρχεῖα ὀλόκληρα, συλλογές χειρογράφων, εἰκόνες, ἄμφια, ἱερὰ σκευὴ τῶν Ναῶν ἐκλάπησαν καὶ πωλήθηκαν σὲ ἰδιῶτες τοῦ ἐξωτερικοῦ, σὲ Μουσεῖα, σὲ Βιβλιοθήκες καὶ σὲ ἰδιωτικὲς καὶ κρατικὲς συλλογές. Ἐνα μεγάλο μέρος τοῦ πολιτιστικοῦ μας θησαυροῦ καταστράφηκε ἢ φυγαδεύτηκε στὸ ἐξωτερικό. Αὐτὸ πὸν συνέβη τὰ τελευταῖα χρόνια μὲ τὰ μνημεῖα καὶ τὰ *κειμήλια τῆς κατεχόμενης Κύπρου*, προϋπήρξε σὲ ἀκόμη πὸ ὀδυνηρὴ ἔκταση μὲ τὴν πολιτισμικὴ κληρονομιά τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου κατὰ τὴν περίοδο τῆς Κατοχῆς.

Εἶναι χαρακτηριστικὰ ὅσα περιγράφει σὲ ἔγγραφο τοῦ ὁ Μητροπολίτης Ζιχνῶν καὶ Νευροκοπίου Ἀγαθάγγελος:

«... Ὁ ἐχθρός, καίτοι ὁμόδοξος, δὲν ἐσεβάσθη οὔτε τὰ ἱερὰ καὶ ὄσια ἡμῶν.

Ἐποχωρῶν, ἀνωτέρα βία, ἀπὸ τὰ ἱερά ἐδάφη τῆς φιλότατης μας Πατρίδος, ἐσύλησε ἱεροὺς ναοὺς τῆς ἐπαρχίας μου ἀποκομίζων τὰ πάντα, δυσκοπότηρα, ἀρτοφόρια, μυροδοχεῖα, θυμιατήρια, κολυμβήθρας, ἀργυρὰς κανδήλας, ἔξαπτέρυγα, ἑσταυρωμένους τῶν ἁγίων Τραπεζῶν, ἐπιταφίους, ἱερά ἄμφια καὶ ὅ,τι ἄλλο χρήσιμον πρὸς τέλεσιν τῶν μυστηρίων καὶ κανονικὴν λειτουργίαν τῶν ἱερῶν ναῶν. Ἰδίως δὲ τὴν μανίαν τοῦ ἔστρεψεν εἰς τὸ νὰ μὴν ἀφήσῃ ἴχνη Ἑλληνικῶν βιβλίων καὶ ἐπιγραφῶν εἰς τοὺς ἱεροὺς ναοὺς καὶ τὰς ἁγίας εἰκόνας».

Οἱ βαναυσότητες ποὺ ἀναδύονται μέσα ἀπὸ τὶς περιγραφὰς τῶν κατεστραμμένων χριστιανικῶν μνημείων, ναῶν καὶ μονῶν καὶ μέσα ἀπὸ τὴ λεηλασία τῶν χριστιανικῶν κειμηλίων δείχνουν τὴν ψυχικὴ πόρωση ποὺ γένησε στὶς ψυχὰς τῶν Γερμανῶν, Ἰταλῶν καὶ Βουλγάρων καταστροφῶν τὸ σαράκι τοῦ γερμανικοῦ ναζισμοῦ, τοῦ ἰταλικοῦ φασισμοῦ καὶ τοῦ βουλγαρικοῦ φανατισμοῦ. Φιλοσοφώντας, βεβαίως, κανεὶς σκέπτεται ὅτι αὐτοὶ ποὺ δὲν σεβάστηκαν τὶς ἀνθρώπινες ζωὲς μὲ τὶς ὁμαδικὰς ἐκτελέσεις Ἑλλήνων πατριωτῶν καὶ μὲ τὸ Ὀλοκαύτωμα τῶν Ἑβραίων δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ σεβαστοῦν τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν πολιτισμικὴ κληρονομία μιᾶς χώρας, ἀκόμη καὶ τῆς Ἑλλάδας, ποὺ τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν πολιτιστικὴ της προσφορά στὴν Εὐρώπη καὶ τὸν κόσμον τὴν εἶχαν σπουδάσει στὰ σχολεῖα τους — οἱ Γερμανοὶ τουλάχιστον καὶ οἱ Ἴταλοί.

Ἄναρωτιέμαι, μαζὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους Ἕλληνες, θὰ ὑπάρξουν ποτὲ οἱ περίφημες γερμανικὲς ἐπανορθώσεις; Δὲν χρωστᾶνε τίποτε οἱ πρῶην κατακτητὲς καὶ ἐγκληματίες πολέμου στὶς οἰκογένειες τῶν νεκρῶν, στὶς οἰκογένειες τῶν ξεσπιτωμένων Ἑλλήνων ποὺ ἔχασαν τὶς περιουσίες τους καὶ στὴν Ἐκκλησία, τέλος, τουλάχιστον γιὰ τὶς καταστροφὰς καὶ τὶς λεηλασίες τῶν ἑκατοντάδων Ἐκκλησιῶν;

Ἐκ μέρους τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν θέλω νὰ ἐκφράσω τὰ συγχαρητήρια ἐν πρώτοις σὲ Σὰς, Μακαριώτατε, ποὺ εἶχατε τὴν ἐμπνευση νὰ προτείνετε τὸ 1998 νὰ συνταχθεῖ αὐτὸ τὸ βιβλίο-ντοκουμέντο, τὸ ὁποῖο θ' ἀλλάξει — εἶμαι βέβαιος — τὴν εἰκόνα ποὺ ἐμφανίζεται μέχρι σήμερα γιὰ τὴν Ἐκκλησία, εἰκόνα στὴν ὁποία παρασιωπᾶται ἢ καὶ στρεβλώνεται ἡ στάση τοῦ Κλήρου στὸ '40 καὶ στὴν Κατοχή. Θεωρῶ τὴν πρωτοβουλία σας αὐτὴ *ιστορικὴ*, γιὰτὶ ἀποκαθιστᾶ τὴν πραγματικὴ εἰκόνα τῆς στάσης, τῆς παρουσίας καὶ τῶν ἀγῶνων τῆς Ἐκκλησίας, ἀγῶνων ποὺ δὲν ἔλειψαν ποτὲ εἴτε θυμηθοῦμε τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση εἴτε τὸν Διαφωτισμὸ ποὺ ὁδήγησε σ' αὐτὴν εἴτε καὶ τὰ χρόνια τοῦ Βυζαντίου. Τὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν συγχαίρει ἐπίσης τοὺς συνεργάτες σας καὶ τοὺς συγγραφεῖς τοῦ συλλογικοῦ αὐτοῦ τόμου. Δὲν θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ φαντασθεῖ καλύτερη ἀξιοποίηση

του 'Ιστορικού 'Αρχείου της 'Ιερᾶς Συνόδου της 'Εκκλησίας της 'Ελλάδος ἀλλὰ καὶ καλύτερη πραγματοποίηση αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ μνημειώδους αὐτοῦ ἔργου.

Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ

Ἰωάν. Χ. Ταρνανίδη, *Οἱ «κατὰ Μακεδονίαν Σκλαβῆνοι»*: Ἱστορική πορεία καὶ σύγχρονα προβλήματα προσαρμογῆς. Ἐκδοτικός Οἶκος Ἁδελφῶν Κυριακίδη α.ε., Θεσσαλονίκη 2001.

Συμβολὴ στὴν ἐπιστημονικὴ καὶ ὑπεύθυνη ἐνημέρωση τῆς ἐλληνικῆς καὶ διεθνοῦς κοινῆς γνώμης γιὰ τὸ «Μακεδονικὸ» Ζήτημα, στὴν πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ του διάσταση, ἀποτελεῖ τὸ νέο βιβλίο τοῦ Κοσμήτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ διαπρεποῦς σλαβολόγου κ. Ἰωάννη Ταρνανίδη, μὲ τίτλο: «Οἱ “κατὰ Μακεδονίαν Σκλαβῆνοι”». Ἱστορική πορεία καὶ σύγχρονα προβλήματα προσαρμογῆς».

Πρόκειται γιὰ μιὰ καλαίσθητη καὶ ἐπιστημονικὰ πρωτότυπη ἐργασία, ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο ἀδελφῶν Κυριακίδη. Τὸ βιβλίο διαιρεῖται σὲ δύο μεγάλα κεφάλαια. Τὸ πρῶτο φέρνει τὸν γενικὸ τίτλο. Ἱστορία. Ὁ σ. ἀναφέρεται 1. στοὺς Μακεδόνες μὲ τὶς ἀκόλουθες ὑποδιαίρεσεις: 1. τοὺς ἀρχαίους Μακεδόνες καὶ τοὺς Μακεδόνες τῶν βυζαντινῶν χρόνων. 2. Στὴ Μακεδονία καὶ 3. Στοὺς κατοίκους τῆς Μακεδονίας, μὲ δύο ἐπὶ μέρους ἐνότητες: α. Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι τὰ χρόνια τῆς καθόδου τῶν Σλάβων καὶ β. Οἱ κάτοικοι τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴν κάθοδο τῶν Σλάβων, «Κατὰ Μακεδονίαν Σκλαβῆνων».

Τὸ δεύτερο μεγάλο κεφάλαιο φέρει τὸν γενικὸ τίτλο: Ἡ ἐπανεμφάνιση τῶν Παλαιοσλάβων καὶ τὸ ἔθνογενετικὸ πείραμα τοῦ Τίτο. Χωρίζεται σὲ δύο ἐνότητες: 1. Ἡ δημιουργία τῆς «Μακεντόνγια» μὲ ὑποδιαίρεση τοὺς Μακεντόντσους, τὴ γλῶσσα καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸ θέμα καὶ 2. Τὴν περὶ τὸ ὄνομα ἐμπλοκή.

Ἡ πρωτοτυπία αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, ποὺ τὸ διαφοροποιεῖ ἀπὸ ὅλα ὅσα μέχρι σήμερα ἐκδόθηκαν γι' αὐτὸ τὸ θέμα, εἶναι ἡ ἐξονυχιστικὴ χρῆση καὶ ἀξιοποίηση τῶν πηγῶν, τὶς ὁποῖες ὁ σ. λόγω εἰδικῶν γνώσεων κατορθώνει νὰ προσεγγίσει μὲ μεγάλη ἐπιτυχία.

Ὁ καθηγητὴς Ἰωάννης Ταρνανίδης ἐντοπίζει τὸν πληθυσμὸ ποὺ κατοικοῦσε στὴν ἐπίδικη περιοχὴ, κατὰ τὸ χρόνο ἀφίξεως τῶν Σλάβων καὶ μὲ βάση τὶς πηγὲς βυζαντινῶν καὶ λατίνων συγγραφέων τῆς περιόδου, πρὶν καὶ μετὰ τὴν κάθοδο τῶν Σλάβων στὰ Βαλκάνια. Ἀποδεικνύει ὅτι «ἡ ἀποπροσ-

ανατολισμένη από τὰ σλαβικά ἔθνη καὶ ιδεώδη, σλαβική ὅμως στὴν οὐσία, νεοεμφανισθεῖσα ἐθνότητα μὲ τὸ ὄνομα «Μακεντόντσοι» θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσει τὶς ἐθνικές της καταβολές ὄχι στοὺς Μακεδόνες ποὺ ἦσαν Ἕλληνες, ἀλλὰ στοὺς Σλάβους τῶν «κατὰ Μακεδονίαν Σκλαβήνων», ποὺ μνημονεύουν οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς».

Ἐνα ἄλλο θέμα μὲ τὸ ὁποῖο ἀσχολεῖται ὁ σ. εἶναι τὸ ἔαν οἱ Σλάβοι ἔπιοκοι τῆς περιοχῆς ἦρθαν σὲ ἐπιμιξίες μὲ τοὺς ὁποίους Μακεδόνες, Ἕλληνες ἢ μὴ. Καὶ στὸ θέμα αὐτὸ ὁ καθηγητὴς Ταρνανίδης εἶναι κατηγορηματικὸς. Ἀποκλείει ἐκ προοιμίου ὁποιαδήποτε σλαβομακεδονικὴ ἐπιμιξία, «καθὸτι τὸ μακεδονικὸ γένος εἶχε ἤδη ἀφομοιωθεῖ ἀπὸ τὸν κύριον ἑλληνικὸ ὄγκον πολλοὺς αἰῶνες πρὶν ἐμφανισθοῦν στὴν περιοχὴ οἱ Σλάβοι». Καὶ συνεχίζει: «Στὸ ἐρώτημα, πότε καὶ ποῦ θὰ μπορούσαν νὰ εἶχαν συναντήσει Μακεδόνες στὸ ὄνομα, στὴ συνείδηση καὶ στὸν πολιτισμὸ οἱ Σλάβοι τοῦ 6ου καὶ 7ου μ.Χ. αἰ., ὥστε νὰ δικαιοῦνται νὰ φέρουν τὸ ὄνομά τους καὶ νὰ θεωροῦν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς κληρονόμους τοῦ γένους ἐκείνου, μὲ τὸ ὁποῖο ἰσχυρίζονται ὅτι ἦρθαν σὲ ἐπιμιξίες, καμιά σοβαρὴ ἔρευνα δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαντήσει».

Στὸ δεῦτερο κεφάλαιο ὁ σ. ἀσχολεῖται ἐμπεριστατωμένα μὲ τὸ ἐθνογενετικὸ πείραμα τοῦ Τίτο, στὴν κριτικὴ τοῦ ὁποίου εἶναι ἰδιαίτερα αὐστηρὸς. Χαρακτηρίζει τὴν ὅλη κίνηση «τεχνητὴ προσπάθεια ἐθνογένεσης, ποὺ ἐμπεριεῖχε πολὺ σημαντικὰ στοιχεῖα παραλογισμοῦ, ἀφοῦ βάπτισε μὲ ἑλληνικὸ ὄνομα καὶ χάριζε ἑλληνικὰ σύμβολα σὲ ἕνα πλῆθος λαῶν, μὲ βασικὸ στόχο νὰ ἀποτρέψει τὴν ἔνωσή τους μὲ τὶς γειτονικὲς μεγαλύτερες καὶ ἰσχυρότερες σλαβικὲς ὁμάδες». Ἐπίσης καταγγέλλει τὴν ἀναγκαστικὴ ἀλλαγὴ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων ἀπὸ -όπουλος, -άκης, -ίδης σὲ -ef, -of, -efski καὶ -ofski καὶ τὸ γεγονός ὅτι οἱ νέοι τοῦ κρατικοῦ αὐτοῦ μορφώματος «ἀπὸ πολὺ μικρὴ ἡλικία διδάσκονται τὴν ἱστορίαν τῆς Μακεδονίας καὶ πείθονται πὼς εἶναι ἀπόγονοι τῶν Μακεδόνων. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἔχει περάσει σὲ εὐρεία κλίμακα καὶ στοὺς Σλάβους «Μακεντόντσοι» ὡς δικὸς τους ἥρωας καὶ προπάτορας». Στὸ θέμα τῆς γλώσσας τονίζει ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς νοτιοσλαβικῆς διαλέκτου ὡς «μακεδονικῆς γλώσσας» ἀποτελεῖ, παράλληλα μὲ τὴν ἐκεῖθεν προπαγάνδα, καὶ ἀποτέλεσμα ὀλιγωρίας καὶ μειωμένης ἀντίστασης ὄχι μόνον τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς διεθνoῦς ἐπιστημονικῆς κοινότητος.

Ἐνα μεγάλο μέρος τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Ταρνανίδη ἀναφέρεται στὸ ἐκκλησιαστικὸ θέμα, τὸ ὁποῖο ἀνέκυψε ἀπὸ τὴν πραξικοπηματικὴ αὐτοανακήρυξη τῆς Ἐκκλησίας τῶν Σκοπίων. Ἀφοῦ κάνει μιὰ λεπτομερῆ ἐνημέρωση στὸ θέμα στὴ σ. 147 τονίζει: «Ἡ σχέση τῆς σημερινῆς μητροπόλεως τῶν Σκοπίων μὲ τὴν ἱστορικὴ Ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Ἀχρίδας εἶναι μόνον θεωρητικὴ καὶ ἀσχε-

τη με τὸ περιεχόμενο και τὴν οὐσία της, ἀφοῦ πλὴν τῆς πόλης τῆς Ἀχρίδας και μιᾶς μικρῆς περιοχῆς περὶ αὐτήν, τὸ ὑπόλοιπο και μεγαλύτερο μέρος ἐκείνης τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, τόσο γεωγραφικά ὅσο και ἀπὸ ἀποψη πληθυσμοῦ, βασικά ἀνήκει στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ὅπως και στὸ Πατριαρχεῖο Βουλγαρίας». Καὶ καταλήγει ὅτι πρέπει νὰ δοθεῖ στὴν Ἐκκλησία αὐτὴ ἀρχικά αὐτονομία και ἀργότερα αὐτοκεφαλία, τονίζοντας χαρακτηριστικά: «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτὴ κοινότητα θὰ μπορούσε πράγματι νὰ γίνεῖ ἀποδεκτὴ στοὺς κόλπους τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὡς αὐτόνομη στὴν ἀρχὴ και ἀργότερα ὡς αὐτοκέφαλη Μητρόπολη ἢ Ἀρχιεπισκοπὴ «Ἀχρίδας-Σκοπίων», ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι δὲν θὰ ὀνομάζεται «Μακεδονικὴ» και ὅτι θὰ παραμείνει ἑσαεὶ στὰ ὑφιστάμενα σημερινὰ ὄρια δικαιοδοσίας της».

Ἡ ἐργασία κλείνει με τὸν τίτλο «ἢ περὶ τὸ ὄνομα ἐμπλοκῆ», ὅπου ὁ σ. θέτει σοβαροὺς προβληματισμοὺς και πρὸς τὶς δύο ἐμπλεκόμενες πλευρές, τὴν ἑλληνικὴ και τὴ σκοπιανή. Στὴ σ. 158 γράφει: «Ἡ χρῆση τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ ὀνόματος «Μακεδόνας» ἀπὸ τοὺς ἐν λόγῳ Σλάβους τῆς Μακεδονίας θὰ ἀποτελοῦσε γι' αὐτοὺς μὲν μιὰ ἐπικίνδυνη ἀποκοπὴ ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ τους παρελθόν και ἕνα ἀβέβαιο ξεκίνημα γιὰ τὸ μέλλον, με ἀπρόβλεπτα προβλήματα προσαρμογῆς σὲ ἕναν κόσμο ξένο πνευματικά και με μόνιμη τὴν ἀνάγκη νὰ φέρουν μιὰ μακεδονικὴ μάσκα, πίσω ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ πρέπει νὰ κρύβουν προσεκτικά και παντοτινὰ τὴ σλαβικὴ τους προέλευση· γιὰ δὲ τοὺς Ἕλληνες Μακεδόνας, τὸ σύνθημα γιὰ ἕναν ἀτέλειωτο ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς προσασίας τῆς ἐθνικῆς τους κληρονομιάς». Καὶ συνεχίζει: «Καμιὰ ὁμως ἐξέλιξη και κανένα ἐπιπλοαίιο συμφέρον δὲν θὰ δικαιολογοῦσε οὔτε τοὺς Σλάβους αὐτοὺς νὰ ἀπαρνηθοῦν τὴν καταγωγὴ τους και νὰ προσβάλουν τὴ μνήμη τῶν προγόνων τους, οὔτε τοὺς Ἕλληνες νὰ ἀδιαφορήσουν γιὰ τὸ σφετερισμὸ τοῦ ὀνόματος και τῆς ἱστορίας τους και νὰ ἀποποιηθοῦν τὰ δίκαια, τὰ ὁποία οἱ πρόγονοὶ τους ἔχουν κληροδοτήσει».

Σύμφωνα με ὅσα γράφει ὁ κ. Ταρνανίδης και τὰ ἐπιμροτοῦμε ἀπολύτως, ἡ εὐθύνη τῶν κυβερνήσεων ἀπὸ τὸ 1944 και μέχρι σήμερα, ἀλλὰ και τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης εἶναι πολὺ μεγάλη. Ἐνῶ οἱ μεγάλες βιβλιοθηκὲς τοῦ κόσμου κατακλύζονταν ἀπὸ σκοπιανὰ βιβλία και προπαγανδιστικά ἐντυπα και στὰ διεθνῆ λεξιλόγια καταχωρίζονταν οἱ «Μακεντόντσι» ὡς Μακεδόνας, οἱ Ἕλληνες ἐπιστήμονες, ὅσοι τυχαῖα ἢ ἀπὸ ἐθνικὴ εὐαισθησία ἀσχολήθηκαν με τὸ θέμα, παγιδεύτηκαν ἀπὸ τὸ πάθος νὰ ἀποδείξουν ὅτι οἱ Μακεδόνας ἦσαν Ἕλληνες και ὅτι «ἡ Μακεδονία εἶναι ἑλληνικὴ»! Με τὴν οὐσία ὁμως τοῦ προβλήματος, δηλαδὴ με αὐτοὺς ποὺ προσπαθοῦν νὰ ἐμφανισθοῦν ὡς Μακεδόνας και νὰ οἰκειοποιηθοῦν ὅ,τι εἶναι Μακεδονικὸ (ὄνομα, ἱστορία, παράδοση, δικαιώματα στὸ χῶρο και στὸ διεθνὲς προσκῆνιο κλπ.), με

τους Makedonci (τους Σλάβους της Μακεδονίας, που δεν ανήκουν ούτε στη σερβική ούτε στη βουλγαρική εθνική ομάδα) δεν ασχολήθηκε κανείς.

Ἐδῶ ἀκριβῶς ἐστιάζεται ἡ ἐπιστημονικὴ πρωτοτυπία καὶ ἐθνικὴ προσφορὰ τοῦ νέου βιβλίου τοῦ καθηγητοῦ Ἰωάννου Ταρνανίδη. Ὅτι δηλαδὴ μὲ ἀτράνταχτα ἐπιστημονικὰ ἐπιχειρήματα ἀποδεικνύει ὅτι «... οἱ προπαγανδιστὲς τῆς Μακεδονικῆς ἰδέας δὲν εἶναι Μακεδόνες, ἀλλὰ σλαβικὰ κατὰλοιπα μιᾶς περιοχῆς, πού σὲ ἓνα μεγάλο ποσοστὸ της βρίσκεται καὶ γεωγραφικὰ πέρα ἀπὸ τὰ μακεδονικὰ ἐδάφη καὶ κυρίως πὼς πρόκειται περὶ Σλάβων πού ἀπορρίπτουν τὴ σχέση τους μὲ τὸ δικό τους παρελθὸν καὶ ἐμφανίζονται μὲ μακεδονικὸ προσωπεῖο, πίσω ἀπὸ τὸ ὁποῖο κρύβουν τὴ σλαβική τους φυσιογνωμία, αὐτοαποκαλούμενοι «Μακεντόντσοι».

Γενικά, τὸ βιβλίο τοῦ καθηγητοῦ Ἰωάννου Ταρνανίδη «Οἱ “κατὰ Μακεδονίαν Σκλαβῆνοι”...» εἶναι ἓνα βιβλίο ὑψίστης ἐθνικῆς εὐθύνης, μεγάλης ἐθνικῆς προσφορᾶς καὶ μοναδικῆς ἱστορικῆς αὐτογνωσίας. Μὲ ρεαλισμὸ καὶ ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωση προσεγγίζει τὸ θέμα στὴν οὐσία του, ὑποδεικνύει δρόμους, ἀλλὰ καὶ καταλογίζει εὐθύνες. Γι’ αὐτὸ πρέπει νὰ διαβασθεῖ ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνες καὶ κυρίως ὄσους χαράσσουν τὴν ἑλληνικὴ ἔξωτερικὴ πολιτικὴ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς σκοπιανοὺς γιὰ νὰ περισώσουν τὴν ἐθνικὴ τους ἀξιοπρέπεια καὶ νὰ μὴν ἀπορρίπτουν τὴ σχέση μὲ τὸ δικό τους παρελθόν. Κυρίως ὁμως, πρέπει νὰ σταλεῖ σὲ ὄλες τὶς βιβλιοθηκὲς τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἔξωτερικοῦ, γιὰ νὰ γίνῃ ἐπιτέλους γνωστὴ στοὺς πολλοὺς ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια. Καιρὸς εἶναι νὰ ξυπνήσουμε ἀπὸ τὴ ραστώνη τῆς ἀδιαφορίας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἡττοπάθειας.

ΜΙΧΑΗΛ Γ. ΤΡΙΤΟΣ

Μπαλόγλου Χρήστου, *Πληθώνεια Οικονομικά Μελετήματα*. Ἐλεύθερη σκέψις, Ἀθήνα, 2001, σελ. 215.

Ὅταν συνέγραψα τὸ ἔργο μου *Ἕλληνες καὶ Λατίνοι*, εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκτιμήσω τὶς παντοῖες γνώσεις καὶ θεωρίες τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ Πλήθωνα, ἀλλὰ καὶ τὶς ἀρετὲς του καὶ ἰδιαίτερα τὴν ἀκεραιότητά του. Γι’ αὐτὸ στὸ τελευταῖο σύγγραμμά μου περὶ τῆς *παγκόσμιας διάστασης τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ*, συνέταξα ἰδιαίτερο κεφάλαιο μὲ τὸν ἀπλὸ τίτλο, *οἱ ἀπόψεις τοῦ Πλήθωνα*, μὲ ἀναφορὰ στὴ συμβολὴ τῆς μεγάλης αὐτῆς προσωπικότητας στὴν ἀναγέννηση τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, ὅπερ σημαίνει, ὅτι κατὰ τὸν 14ο αἰῶνα ὁ πολιτισμὸς μας στὸ πολυφημισμένο Βυζάντιο εἶχε παρακαμάσει. Καὶ σ’ ἄλλα πρόσφατα ἔργα μου, *Ἐπίκαιρα Ἑλληνικὰ θέματα*

τα και Τὸ Ἑλληνικὸ Ὑπόβαθρο τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, εἶχα τὴν χαρὰ νὰ διακρίνω, ὅσο μπορούσα, τὶς παντοῖες ἀρετὲς τοῦ Πλήθωνα σ' ἀντίθεση πρὸς τοὺς προύχοντες Ἑλληνες Βησσαρίωνα Νικαίας καὶ Ἰσίδωρο Κιέβου καὶ Ἑλληνίζοντες Γεννάδιο Σχολάριο κ.ἄ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ μεγάλος συγγραφέας Arnold Toynbee γράφει ὅτι ὁ Πλήθων ὑπῆρξε the most translucent and illustrious ornament of the most unfortunate Hellenes— «τὸ πιὸ διαυγὲς καὶ λαμπρὸ στολίδι τῶν ἀτυχεστάτων Ἑλλήνων».

Παρακολουθώντας αὐτὲς τὶς πλευρὲς τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς παρακμῆς των καὶ τὴν ἐξαιρέση τοῦ Πλήθωνα, τὴν ὁποία ἀρκετοὶ σύγχρονοι Ἑλληνες ἐπισημαίνουν, διεξῆλθα ἀρκετὲς μελέτες τοῦ Δρα Χρήστου Π. Μπαλόγλου, ἑνὸς πολυμαθέστατου καὶ ἀκούραστου συγγραφέα, μὲ τὶς ὁποῖες ἐρευνᾷ τὶς λαμπρὲς ἐπιδόσεις τοῦ Πλήθωνα σὲ πολλὰς πλευρὲς τῆς ἐπιστήμης.

Γι' αὐτὸ μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον πλησίασα καὶ τὸ μὲ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἔργο του: *Πληθώνεια Οἰκονομικὰ Μελετήματα*. Πρόκειται, βέβαια, περὶ οἰκονομικῶν Πληθώνειων θεωριῶν, ἀλλ' αὐτὸ δὲν παρακωλύει τὸν Δρα Χ. Μπαλόγλου νὰ πελαγοδρομήσει στὸν ἀπέραντο ὠκεανὸ ὄχι μόνον τῶν Πληθώνειων θεωριῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐρευνητῶν καὶ μελετητῶν αὐτῶν ἀπὸ ἡμετέρου καὶ μὴ.

Εἰδικώτερα στὸ ἔργο τοῦτο ἀνατυπώνονται ἔνδεκα μελέτες τοῦ συγγραφέα, μὲ ξεχωριστὴ γιὰ τὴν κάθε μιὰ σημασία. Κατ' ἀρχὴν, ὅπως ἀνέφερα, ἡ Πληθώνεια αὐτὴ συλλογὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ εἰδικὰ μελετήματα τοῦ κ. Μπαλόγλου, ἀναδημοσιευμένα ἀπὸ ἔγκυρα περιοδικά, στὴν Ἑλληνικὴ, τὴ Γερμανικὴ καὶ τὴν Ἀγγλικὴ Γλῶσσα.

Δὲν ἐκπλήσσει αὐτὸ ἀναγνώστης τῶν μελετημάτων τούτων μόνον ἀπὸ τὴν πολυμάθεια τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ ὠφελεῖται καὶ ἀπὸ τὸ προβαλλόμενον δι' αὐτῶν ἦθος του, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀσφαλῶς ἀπαύγασμα τῆς Πληθώνειας ἀκεραιότητος. Ὁ Πλήθων δὲν ἐσκέπτετο μόνον ὀρθά, ἀλλὰ καὶ ἐνεργοῦσε σωστά. Δὲν ἦταν οὔτε ὑποκριτής, οὔτε συμφεροντολόγος.

Σήμερα πού ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ σκοτώνονται οἱ ἄνθρωποι καὶ καταστρέφονται τὰ θεῖα κατασκευάσματα δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ γνώση, ἀπαιτεῖται καὶ πρακτικὸ ἦθος κάτι πού διέκρινε τὴν πολιτικὴν τοῦ Πλήθωνα καὶ τὴν συμπεριφορὰ τοῦ κ. Μπαλόγλου.

Ὁ κ. Μπαλόγλου δὲν γνωρίζει μόνον τὶς θεωρίες ἢ διδασκαλίες τοῦ Πλήθωνα, ἐρευνᾷ καὶ τὰ συμπεράσματα τῶν ἀμέτρητων πληθώνειων μελετητῶν. Γι' αὐτὸ, τὸ εὐχάριστο τοῦτο ἔργο εἶναι ὠφελιμώτατο γιὰ τὸν ἀναγνώστη, τερπνὸν γιὰ τὸν σπουδαστὴ αὐτοῦ καὶ παρήγορο γιὰ τὸν ἀπογοητευμένο σύγχρονο συμπολίτη μας, ὁ ὁποῖος γίνεται θεατὴς ὄχι μόνον τῆς ἀνύπαρκτης

κοινωνικής και οικονομικής ήθικης, αλλά ιδιαίτερα της καταχρήσεως της ισχύος και περιφρονήσεως τοῦ δημοσίου συμφέροντος.

Πράγματι ὁ ἀναγνώστης τῶν *Μελετημάτων* τοῦ κ. Μπαλόγλου πλουτίζει τίς γνώσεις του καί χαροποιεῖ τήν καρδιά του...

† Ὁ Μητροπολίτης
Πισιδίας ΜΕΘΟΔΙΟΣ

Δημητρίου Β. Γόνη – Χριστίνας Χ. Κολοβοῦ, *Κύριλλος Χριστάκης, ὁ νέος Μητροπολίτης Κυθήρων*, Ἀθήναι 1999, σελ. 158.

Ἐνα κείμενο βιογραφικό συνιστᾷ ἀπό μόνο του μιάν ἰδιαιτερότητα· πολὺ περισσότερο, ὅταν τὸ βιογραφούμενο πρόσωπο βρῖσκεται ἐν ζωῇ καὶ πληθεῖ δράσει. Τῆς ἰδιαιτερότητος αὐτῆς ἔχουν σαφῆ συνείδηση οἱ δύο συγγραφεῖς τοῦ βιβλίου ποὺ ἐξετάζουμε, ὁ Καθηγητὴς τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Δημήτριος Β. Γόνης καὶ ἡ κάτοχος διπλώματος εἰδικεύσεως στὸν Ἱστορικό Τομέα τοῦ ἰδίου Τμήματος καὶ ὑποψηφία Διδάκτωρ Χριστίνα Χ. Κολοβοῦ. Ὁ πρῶτος, συντάσσοντας καὶ ὑπογράφοντας τὸν Πρόλογο, τὸ ἐπισημαίνει: «Στὸν ἱστορικό δὲν εἶναι οὔτε εὐχάριστο οὔτε δεοντολογικὰ ὀρθὸ νὰ γράφει τὴν ἱστορία συγχρόνων του προσώπων ἢ γεγονότων» (σ. 7)· ὡστόσο, εἶναι κάποτε ὑποχρεωμένος (ὁ ἱστορικός) «νὰ σκύβει πάνω σὲ πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς ἐπικαιρότητος καὶ νὰ προσπαθεῖ νὰ φωτίσει ἢ νὰ ἐρμηνεύσει ὠρισμένες πτυχεῖς ἢ δραστηριότητές τους» (αὐτόθι). Ἡ προοπτικὴ αὐτὴ προσδίδει στὸ ἐν λόγω βιβλίον ἐνδιαφέρον πολὺ μεγαλύτερο ἀπ' ὅσο προκαλεῖ ἡ συμφοιτητικὴ ἰδιότητα τοῦ Καθηγητῆ συγγραφέα μὲ τὸν Σεβασμιώτατο Κυθήρων ἢ ἡ καταγωγὴ τῆς συγγραφέως ἀπὸ τὴν Καρδίτσα, τόπο ὅπου ἐπὶ τριακονταπενταετία ἔζησε καὶ διακόνησε ὁ βιογραφούμενος.

Ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας θέλει τόλμη. Δὲν μπορεῖ νὰ ἐγκλωβίζεται σὲ στεγανὰ τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ ὀφείλει νὰ διέρχεται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τοῦ παρόντος καὶ ἔτσι νὰ λειτουργεῖ ἀναγνωριστικὰ καὶ γιὰ τὸ μέλλον. Μὲ ἀφορμὴ τὸ παρὸν (στὴν περίπτωσή μας, τὴ συμπλήρωση ἑνὸς ἔτους ἀρχιερατείας τοῦ νέου Μητροπολίτη Κυθήρων) ἀνατρέχουμε στὸ παρελθόν, τὸ ὁποῖο ἐντὸς τῆς ἱστορικῆς μας συγχρονίας καθίσταται κοινὸ βίωμα, συλλογικὸ κεφάλαιο, δύναμη ἐξηγητικὴ τόσο τοῦ παλαιοῦ ὅσο καὶ τοῦ ἐσχάτου.

Τὸ βιβλίον διαρθρώνεται σὲ τρία μέρη. Τὸ πρῶτο, τὸ καθαρῶς βιογραφικόν, εἶναι καρπὸς τῆς γραφίδος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ Δημ. Γόνη (σ. 9-64). Ὁ λόγος ἐδῶ περὶ τοῦ βίου τοῦ νῦν Σεβασμιωτάτου Κυθήρων Κυριλ-

λου (Χριστάκη) από τη γέννησή του στις Κολλίνες Μαντινείας (Ν. Ἀρκαδίας) μέχρι τὴν περίοδο —σὲ δύσκολους πραγματικά χρόνους— τῶν σπουδῶν του, τῆς ἱερατικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς του δράσεως στὴν Καρδίτσα, τοὺς συγκινητικούς ἀγῶνες σύσσωμου τοῦ καρδιτσιώτικου λαοῦ γιὰ τὴν ἀνάδειξη τοῦ Κυρίλλου σὲ Βοηθὸ Ἐπίσκοπο τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, τὴν εὐδόκιμη —τέλος— ἐκλογή καὶ χειροτονία του γιὰ τὸν θρόνο τῶν Κυθῆρων καὶ τὴν ἐκεῖ ἐνθρόνισή του στὶς 29 Νοεμβρίου 1998. Τὸ κείμενο, γλαφυρὸ καὶ συγχρόνως ἐπιστημονικὸ (μὲ πολὺτιμες ὑποσημειώσεις ἱστορικοῦ καὶ βιβλιογραφικοῦ χαρακτήρα), ἀποκαλύπτει ἔρευνα διεξοδική καὶ συγγραφέα ἀκριβοδίκατο καὶ διεισδυτικὸ, συνοδεύεται δὲ καὶ συμπληρώνεται (σ. 15, 19 καὶ 65-80) ἀπὸ πλούσιο φωτογραφικὸ ὕλικὸ (ὄχι βεβαίως —καὶ εὐτυχῶς!— ἐπὶ στίλβοντος πολυτελοῦς χάρτου, ἀλλὰ μὲ κάποια σκόπιμη ἀνακολούθια).

Τὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου (σ. 81-115) εἶναι τὸ κυρίως *εργογραφικὸ* καὶ ἀναφέρεται σὲ κηρύγματα καὶ ἄρθρα τοῦ π. Κυρίλλου Χριστάκη, δημοσιευμένα ἀπὸ τὸ 1971 ἕως τὸ 1998 σὲ ἡμερηίδες καὶ περιοδικὰ. Τὸ διόλου εὐκαταφρόνητο ἔργο τῆς συλλογῆς τῶν τίτλων ἀνέλαβε μὲ ἀξιεπαινη ἐπιμέλεια ἢ φέρελπις ἐρευνήτρια Χρ. Κολοβοῦ (καταχωρίζονται 645 τίτλοι, μολονότι ὑπάρχουν κι ἄλλοι ποὺ δὲν κατέστη δυνατὸ νὰ ἐπισημανθοῦν ἐξαιτίας τῶν παθολογικῶν ἐλλείψεων τῶν Βιβλιοθηκῶν μας καὶ τῶν ἀρχείων ἡμερηίδων καὶ περιοδικῶν σὲ πλήρεις σειρὲς φύλλων καὶ τευχῶν). Τοῦ *εργογραφικοῦ Καταλόγου* (σ. 81-107), ποὺ ἐμπλουτίζεται μὲ φωτογραφίες πρωτοτύπων δημοσιευθέντων ἄρθρων στὸν θεσσαλικὸ τύπο (βλ. προηγουμένως), ἔπονται χρήσιμες παρατηρήσεις γιὰ τὸν ἀριθμὸ, τὴ θεματολογία (βιβλικά κηρύγματα, ποιμαντικά καὶ σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα, ἑορτολογικά, θεολογικά, διορθόδοξα, ἱεραποστολικά κ.ἄ. θέματα) καὶ τὸ χαρακτήρα τῶν δημοσιευμάτων (εὐρύτητα, ποικιλία, ἐπικαιρότητα, μαχητικότητα), καθὼς καὶ ἓνα θεματικὸ Εὐρετήριο, ἐνδεικτικὸ τῶν ἐνδιαφερόντων καὶ τῶν ἀγωνιῶν τοῦ βιογραφουμένου (σ. 107-115).

Στὸ τρίτο καὶ τελευταῖο μέρος, ἐν εἶδει *Παραρτήματος*, ἐπιλέγονται καὶ ἀναδημοσιεύονται δεκατέσσερα κείμενα, δείγματα γραφῆς τοῦ Μητροπολίτου Κυρίλλου, ἀπὸ τὴν πρώτη περίοδο τῶν δημοσιευμένων Ὁμιλιῶν του στὴν Καρδίτσα μέχρι τὸ Χειροτονητήριο καὶ τὸν Ἐνθρονιστήριο Λόγο του στὰ Κύθηρα, κείμενα ἐρμηνευτικά καὶ θεολογικά, νηπτικά καὶ κοινωνικά, οἰκολογικά καὶ ἀγιολογικά, διορθόδοξα καὶ ταξιδιωτικά (σ. 117-156). Ὁ λόγος τους, χαρακτηριζόμενος ἀπὸ δωρικὴ καθαρότητα, ποιμαντικὴ ἀμεσότητα καὶ ἑλληνοπρεπὴ παρρησία, ἀγγίζει τὸν ἀναγνώστη καὶ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ διαμορφώσει ὁ ἴδιος γνώμη.

Ἐπιστρέφοντας στὸν ἀρχικὸ προβληματισμὸ «περὶ τοῦ πῶς δεῖ συγγρά-

φεσθαι τὴν σύγχρονον ἱστορίαν» κι ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τὸ παρὸν βιβλίον, μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ σοβαρὴ καὶ ἀξιόπιστη βιογράφηση ὁμοχρόνων μας προσώπων δὲν εἶναι ἀνέφικτη. Ὁμως, ὁ Καθηγητὴς Δ. Γόννης, σχεδιάζοντας ἐδῶ τὴ βιογραφία τοῦ Μητροπολίτη Κυθήρων, κατορθώνει κάτι παραπάνω ἀπὸ μιὰ ἱστορικὴ προσέγγιση ζῶντος ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρός: ἀνοίγει παράθυρα πρὸς πολλὰ κατευθύνσεις. Ἐν πρώτοις, προσφέρει στὸ εὐαίσθητο ποιμνιο τῆς Ἐκκλησίας τῶν Κυθήρων μιὰ πληρέστερη εἰκόνα τοῦ νέου ποιμενάρχου. Συγχρόνως, εἰσάγει τὸν ἀναγνώστη στὰ “ψιλὰ γράμματα” τῆς νεώτερης ἱστορίας μας (κι ὄχι μόνο τῆς ἐκκλησιαστικῆς), φωτίζει πλευρὲς τῆς ποῦ σπανίως γράφονται καὶ μένουν συνήθως ἀγνωστες καὶ ἀπροσπέλαστες (παρὰλειπόμενα γιὰ πρόσωπα, θεσμοὺς καὶ γεγονότα, πνευματικὸ περιβάλλον ἐντὸς τοῦ ὁποῦ σαρκώνεται ἡ ἱστορία, δημιουργοῦνται εἰδήσεις, συλλογικὲς ἢ ἀτομικὲς κινήσεις κ.ο.κ.). Ὁ ἱστορικὸς τοῦ μέλλοντος ἔχει πολλὰ νὰ ὠφεληθεῖ ἀπὸ μιὰ τέτοια προσέγγιση.

Ὁ νέος ἐπιστήμονας ποῦ θὰ θελήσει νὰ διεξέλθει τὸ παρὸν βιβλίον μπορεῖ νὰ λάβει ἀπὸ τὰ ἐντὸς ἢ ἐκτὸς ὑποσημειώσεων σχόλια τοῦ Δ. Γόννη (τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν, συχνότατα, μικρὲς ἱστορικὲς καὶ βιβλιογραφικὲς συμβολές) ἀφορμὲς γιὰ περαιτέρω διερεύνηση. Τέτοια θέματα, ποῦ θὰ μπορούσαν νὰ καταστοῦν αὐτοτελεῖς ἐργασίες, εἶναι λ.χ.: α) ἡ ἱστορία καὶ ἡ προσφορὰ τῶν νυκτερινῶν τεχνικῶν Σχολῶν «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος» κατὰ τὰ ἔτη 1947-1988 (βλ. σ. 10 ἐξ., ὑπ. 4)· β) οἱ σχέσεις τῶν ἐριοβιομηχάνων ἀδελφῶν Λαναρᾶ (ἰδίως τοῦ ἐξ αὐτῶν χριστιανοῦ συγγραφέα Θεοδώρου) μὲ τὴν ἱστορία τῶν θρησκευτικῶν κινήσεων στὴν Ἑλλάδα τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 20οῦ αἰ. (βλ. σ. 11 ἐξ., ὑπ. 5)· γ) ἡ ἱστορία τῶν Ἰ. Μονῶν Κορώνης καὶ Σπηλιᾶς στὴν περιοχὴ τῶν Ἀγρᾶφων (βλ. σ. 13 ἐξ., ὑπ. 8)· δ) τὸ λεγόμενο «Ἐκκλησιαστικὸ Ζήτημα», τὸ ὁποῖο —κατὰ τὸν Δ.Γ.— «εἶναι παλιὸ καὶ συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὸ ὄξυ πρόβλημα τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας στὴν Ἑλλάδα, ποῦ ἀφενὸς μὲν ἐπιτρέπει σὲ πολιτικοὺς παράγοντες νὰ ἐπεμβαίνουν κατὰ τρόπο σκανδαλώδη καὶ αὐθαίρετο στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἀφετέρου δὲ γεννᾷ αὐτόκλητους “σωτήρες” τόσο στοὺς κόλπους τῆς Πολιτείας ὅσο καὶ στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας» (σ. 21, ὑπ. 18· βλ. καὶ σ. 49, ὑπ. 68)· ε) ἡ τύχη τοῦ θεσμοῦ τῶν Βοηθῶν Ἐπισκόπων στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος (βλ. σ. 47-55, ἰδ. σ. 54)· στ) οἱ ἱστορικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο τὸ Νέο, τὸν ἐν Βουναίῃ (βλ. σ. 144, ὑπ. 1)· ζ) ἡ νεώτερη ἱστορία τῶν Μητροπόλεων Θεσσαλιώτιδος – Φαναριοφερσάλων καὶ Κυθήρων· η) ἡ Ὁρθόδοξος Ἐξωτερικὴ Ἱεραποστολὴ καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος (προσφορὰ, προβλήματα, προοπτικὲς)· θ) ἡ ἀνὰ τὸν κόσμον ἑλληνικὴ Διασπορὰ κατὰ τὸν 20ὸ αἰ., τὸ μέλλον τῆς καὶ ὁ ρόλος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κ.ἄ.

Με την ανάγνωση του ἑν λόγῳ βιβλίου, ὁ νεοέλληνας ἀνανεώνει, νομίζουμε, θετικά καί ρεαλιστικά ὀρισμένες παραστάσεις του περὶ τῆς Ἐκκλησίας του καὶ τῶν κληρικῶν της. Ὁ ποιμένας του δὲν εἶναι ὁ διάκονος τῶν σκανδάλων καὶ τῆς αὐτοπροβολῆς, ἀλλὰ τῆς ἀθόρυβης συνεχοῦς προσφορᾶς ἐν ταπεινώσει καὶ ὑπακοῇ πρὸς τὸν ἐπίσκοπο καὶ τὴν Ἐκκλησία του. Ὑπηρετεῖ ἀπὸ διάφορες θέσεις τὸν ἄνθρωπο, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου τοῦ παραχωρήθηκε ἡ πνευματικὴ πατρότητα, χωρὶς νὰ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὸν ἐμπερίστατο καὶ ἐκτὸς Ἑλλάδος ἀδελφὸ (βλ. ἀνθρωπιστικὴ βοήθεια ὅπου δεῖ, ἱεραποστολικὴ ἐργασία, ἐνίσχυση τῆς Ὁμογένειας, τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων λαῶν, ἐπισκέψεις καὶ προσκυνηματικὲς ἀποστολές), χωρὶς νὰ χάνει ποτὲ τὴν αἴσθησι τῆς τοπικότητος καὶ τῆς ὑπερτοπικότητος τῆς χριστιανικῆς του παραδόσεως, τῶν προβλημάτων τῆς πατρίδος του, τῆς κοινωνίας ὅπου ζεῖ, τοῦ κόσμου.

Κατακλείοντας, θὰ ἦταν παράλειψη νὰ μὴν ἀναφεροῦμε στὴν εὐφροσύνη ποὺ δωρίζει ἓνα βιβλίον μὲ χαρακτήρα ἐπετειακόν, τιμητικόν, ἀφιερωματικόν· στὴ χαρὰ αὐτῶν οἱ ὁποῖοι προσφέρουν (ὅπως οἱ συγγραφεῖς καὶ οἱ λοιποὶ συμβαλόντες στὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐκδόσεως), ἐκείνων οἱ ὁποῖοι διαβάζοντας αἰσθάνονται ὅτι συμπροσφέρουν καί, βεβαίως, στὴ χαρὰ τοῦ ἴδιου τοῦ βιογραφουμένου. Ὑπ' αὐτὴν τὴν προοπτικὴν (τὴν ὁποία συνήθως δὲν μνημονεύουμε κατὰ τὴν παρουσίαν παρόμοιων τιμητικῶν ἐκδόσεων), ἡ χαριστήριος προσφορὰ δὲν ἔχει τὴν ἐννοία τῆς κολακείας, ἀλλὰ τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κοινωνίας, ἡ ὁποία ἀνυψώνει τὴ φιλία, τιμᾷ τὴ διακονία, χαροποιεῖ τὸ πλήρωμα. Ἡ παραπάνω προσφορὰ λειτουργεῖ ὡς ἀδελφικὸς καὶ υἱικὸς χαιρετισμὸς, ὡς ἐκκλησιαστικὴ εὐχὴ ὥστε νὰ παραμένει ἡ διακονία ὅλων μας συναρμολογημένη στὰ χαρίσματα τῆς Ἐκκλησίας, προορισμένη γιὰ τὴν χαρὰ τῆς Βασιλείας.

Εἶναι πραγματικὰ ἄξιοι ἐπαίνου οἱ δύο συγγραφεῖς. Στὸ μόχθο καὶ τὴν ἀγάπη τους χρεωστοῦμε ἓνα καλαίσθητο καὶ ἀπέριττο μαζί βιβλίον, ἐπιστημονικὸ καὶ ἀνθρώπινον, ἐπίκαιρον καὶ ἐκκλησιαστικόν. Τὰ σχεδὸν ἀνύπαρκτα ἀβλεπτήματα (βλ. π.χ. σ. 99 στ. 7 κάτω: ἄρθρὸ ἀντὶ ἄρθρου καὶ σ. 109 στ. 2 κάτω: καταχωρηθεῖ ἀντὶ καταχωριστεῖ) ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἐξαιρετικὰ φροντισμένη ἐργασία, ἀπὸ τὸ ἦθος τῆς ὁποίας κάθε παρόμοια προσπάθεια θὰ μπορούσε στὸ μέλλον νὰ διδαχθεῖ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΜΠΕΛΕΖΟΣ